

Primljeno / Received
06-07-2017 / 2017-07-06

Prihvaćeno / Accepted
20-09-2017 / 2017-09-20

Dane Pejnović
Petra Radeljak Kaufmann
Aleksandar Lukić

Utjecaj zadrugarstva na regionalni i ruralni razvoj Hrvatske

The influence of cooperatives on regional and rural development of Croatia

U radu su pobliže istraženi teritorijalna kohezija i politika ruralnoga razvoja Europske unije, regionalne razlike u razvijenosti zadrugarstva te njegov prostorno diferenciran utjecaj na socijalno-ekonomski razvoj Hrvatske. Rezultati potvrđuju važnost zadrugarstva kao čimbenika teritorijalne kohezije te visok stupanj pozitivne korelacije između zaostajanja u regionalnom odnosno ruralnom razvoju i razvijenosti zadržnoga sektora. Zadrugarstvo najviše utječe na regionalni razvoj u Južnoj Hrvatskoj, tj. Dalmaciji (posebno na socijalni razvoj) i Istočnoj Hrvatskoj (posebno na gospodarski razvoj). Najveći utjecaj na ruralni razvoj zadrugarstvo ima u županijama s najvećim udjelom jedinica lokalne samouprave (upravnih gradova i općina) s indeksom razvijenosti ispod 75 % državnoga prosjeka, prije svega u Vukovarsko-srijemskoj i Osječko-baranjskoj županiji.

This paper closely examines territorial cohesion and rural development policy of the European Union, regional differences in the level of development of the cooperative system, and its spatially differentiated influence on the social and economic development of Croatia. The results confirmed the importance of the cooperative system as a factor of territorial cohesion, and the high level of positive correlation between lagging behind in regional and rural development, and the level of development of the cooperative system. The cooperative system has the greatest influence on regional development in Southern Croatia/Dalmatia (especially on social development) and in Eastern Croatia (especially on economic development). It has the highest impact on rural development in counties with the largest share of local self-government units (administrative towns and municipalities) with a development indeks below 75% of the national average – primarily in Vukovar-Srijem and Osijek-Baranja Counties.

Ključne riječi: zadrugarstvo, zadruge, regionalni razvoj, ruralni razvoj, teritorijalna kohezija, Hrvatska

Key words: cooperative system, cooperatives, regional development, rural development, territorial cohesion, Croatia

Uvod

Unatoč dugoj tradiciji djelovanja (od 1864. godine) hrvatsko zadrugarstvo u novijem razdoblju karakterizira više-manje stagnirajući razvoj s ograničenim utjecajem na ukupni razvoj zemlje. Takvo stanje jasno se očituje iz njegova udjela u ukupnom broju zaposlenih (1,73 %) i BDP-u Hrvatske (0,5 %) 2015. godine. Takvim razvojem zadružni sektor u Hrvatskoj znatno zaostaje za razvijenim europskim državama, posebno onima iz mediteranskoga kruga, a njegov je prostorni utjecaj daleko ispod mogućnosti, ali i prijekih potreba ruralnoga i regionalnoga razvoja države.

O povijesnom razvoju hrvatskoga zadružnog sektora postoji razmjerno obimna literatura, taksativno izložena u sintezi *150 godina poljoprivrednog zadrugarstva Hrvatske* (usp. Mataga, 2014). U tranzicijskom razdoblju istraživački fokus pomakao se prema komparativnim radovima o zadrugarstvu Hrvatske i Europske unije (usp. Mataga i dr., 2005; Mataga, 2006; Babić i Račić, 2011). Recentni radovi o zadružnoj problematici Hrvatske naglašenije su pod utjecajem europske publicistike, u kojoj se zadrugarstvo sve više razmatra u kontekstu održivoga razvoja ruralnih područja u najširem smislu (usp. Juliá Igual i Meliá Martí, 2008; Dax i Kahila, 2011; Hagedorn, 2014). Najizrazitiji je primjer takva istraživanja rad o mogućnostima za poticanje razvoja i održivosti hrvatskoga gospodarstva uključivanjem u poljoprivredne zadruge (Pešorda i Gregov, 2015). Na tom je tragu i rad o razvoju i suvremenim obilježjima poljoprivrednoga zadrugarstva na prostoru Hrvatske (Pejnović i dr., 2016). Težište je njihova istraživanja na razvojnim problemima/ograničenjima i mogućnostima, odnosno potrebama revitalizacije hrvatskoga zadrugarstva u skladu s razvojnim trendovima u razvijenim europskim zemljama. No očito nedostaju radovi koji problematiziraju utjecaj zadrugarstva na regionalni i ruralni razvoj Hrvatske, odnosno njegov doprinos održivom razvoju i teritorijalnoj koheziji države.

Cilj je ovoga rada istražiti razlike u razvijeno-
sti hrvatskoga zadrugarstva i njegov diferencirani

Introduction

In spite of its long tradition of activity (since 1864), the Croatian cooperative system has recently been characterised by more or less stagnant development with limited influence on the total development of the country. This can be clearly seen in its share in the total number of employed persons (1.73%) and in the GDP (0.50%) of Croatia, in 2015. Given this level of development, the cooperative sector in Croatia lags significantly behind more-developed European countries, especially other Mediterranean nations; and its spatial influence is far below its potential and the essential needs of rural and regional development of the country.

Regarding the historical development of the Croatian cooperative sector, there is a relatively large quantity of literature, which is systematically presented in the almanac *150 Years of Croatian Agricultural Cooperatives* (See: Mataga, 2014). During the transition period, the focus of research shifted toward comparative papers regarding the cooperative systems of Croatia and the European Union (See: Mataga et al., 2005; Mataga, 2006; Babić and Račić, 2011). Recent papers on issue of Croatian cooperatives are more-noticeably under the influence of European literature, in which the cooperative system is increasingly analysed in the context of sustainable development of rural areas in the broadest sense (See: Juliá Igual and Meliá Martí, 2008; Dax and Kahila, 2011; Hagedorn, 2014). The most evident example of this kind of research is the paper on possibilities for encouraging development and sustainability of the Croatian economy through inclusion in agricultural cooperatives (Pešorda and Gregov, 2015). The paper on the development and contemporary characteristics of the agricultural cooperative system in Croatia is of a similar nature (Pejnović et al., 2016). The focus of their research is on developmental problems/limitations and possibilities, i.e. on the need to revitalise the Croatian cooperative system in keeping with development trends in more-developed European countries. However, there is an evident lack of papers that problematise the influence of the cooperative system on the regional and rural development of Croatia, i.e. its contribution to sustainable development and territorial cohesion of the state.

The goal of this paper the level of development of the Croatian cooperative system and its differentiated

utjecaj na socijalni i gospodarski razvoj regija i županija u kontekstu teritorijalne kohezije i ruralnoga razvoja Europske unije. U okviru toga razmotreni su noviji trendovi i suvremena obilježja zadržnoga sektora, međuzavisnost njegova razvoja i indeksa razvijenosti prostornih jedinica te razlike u stupnju utjecaja zadrugarstva na regionalni i ruralni razvoj Hrvatske.

Povezano s tim moguće je postaviti sljedeće radne hipoteze:

- H 1 – recentni razvoj hrvatskoga zadrugarstva karakterizira stagnirajući i prostorno izrazito neujednačen razvoj
- H 2 – u strukturi hrvatskih zadruga apsolutno i relativno dominira zadržni sektor poljoprivrede i šumarstva
- H 3 – zadrugarstvo je najrazvijenije u prostornim cjelinama s povoljnom resursnom osnovom za razvoj zadržnoga sektora poljoprivrede i šumarstva, odnosno većim mogućnostima za tržišnu orijentaciju
- H 4 – utjecaj zadrugarstva na regionalni i ruralni razvoj Hrvatske obrnuto je proporcionalan stupnju razvijenosti prostornih jedinica, regija i županija.

Izložene hipoteze bit će vrednovane, odnosno istraživačkim postupkom bit će preispitana njihova utemeljenost, te će na temelju rezultata i rasprave biti uopćeni odgovarajući zaključci.

Metodologija

Za istraživanje suvremenih značajki i prostornoga utjecaja zadrugarstva primijenjena je prostorno-analićka matrica koju čine prostorne cjeline na četiri hijerarhijske razine: 1. država, 2. makroregije, 3. regije i 4. županije. Makroregionalnu razinu predstavljaju statističke regije razine NUTS 2 (Kontinentalna Hrvatska i Jadranska Hrvatska), a regionalnu prostorne cjeline na prvom stupnju nodalno-funkcionalne diferencijacije Hrvatske (Zagrebaćka regija, Središnja Hrvatska, Istoćna Hrvatska, Zapadna Hrvatska i Južna Hrvatska/Dalmacija). Pritom Istoćna Hrvatska odgovara prostornom obuhvatu Osjećke makroregije (Osjećko-baranjska, Virovitićko-podravskaa,

influence on the social and economic development of regions and counties, from the aspect (perspective) of territorial cohesion and rural development of the European Union. Within this framework, recent trends and current characteristics of the cooperative sector, the interdependence of its development and the development index of spatial units, and differences in the level of influence of the cooperative system on the regional and rural development of Croatia are examined.

Accordingly, the following working hypotheses can be stated:

- H 1 – the recent development of the Croatian cooperative system has been characterised by stagnant and expressed spatially-unequal development;
- H 2 – the cooperative sector of agriculture and forestry dominates the structure of Croatian cooperatives in absolute and relative terms;
- H 3 – the cooperative system is most developed in areas with resource bases favourable for development of the cooperative sector of agriculture and forestry, which has greater potential for market orientation;
- H 4 – the influence of the cooperative system on the regional and rural development of Croatia is inversely proportional to the level of development of spatial units, regions, and counties.

These hypotheses have been evaluated and examined in the course of the research process, and conclusions have been made based on the results and discussion.

Methodology

In order to research contemporary characteristics and the spatial influence of the cooperative system, a spatial-analytic matrix, made of spatial units divided into four hierarchical levels, was applied: 1) state; 2) macroregions; 3) regions; and 4) counties. The macroregional level is represented by NUTS 2 level statistical regions (Continental and Adriatic Croatia), and the regional spatial units on the first level of regional differentiation of Croatia by traditional nodal-functional regions (Zagreb region, Central Croatia, Eastern Croatia, Western Croatia, and Southern Croatia/Dalmatia). Eastern Croatia corresponds to the spatial scope of the Osijek macroregion (Osijek-Baranja, Virovitica-Podravina, Požega-Slavo-

Požeško-slavonska, Brodsko-posavska i Vukovarsko-srijemska županija), Zapadna Hrvatska obuhvatu Riječke makroregije (Primorsko-goranska, Istarska i Ličko-senjska županija), a Južna Hrvatska obuhvatu Splitske makroregije (Splitsko-dalmatinska, Zadarska, Šibensko-kninska i Dubrovačko-neretvanska županija). Jedina promjena napravljena je u slučaju tradicionalne Zagrebačke nodalno-funkcionalne makroregije, odnosno Središnje Hrvatske, u kojoj su kao posebne prostorne cjeline na drugom stupnju regionalizacije izdvojene: Zagrebačka regija (Grad Zagreb, Zagrebačka i Krapinsko-zagorska županija) i Središnja Hrvatska (Sisačko-moslavačka, Karlovačka, Bjelovarsko-bilogorska, Varaždinska, Koprivničko-križevačka i Međimurska županija).

Takva regionalna struktura, koja uključuje pet navedenih prostorno-analičkih cjelina, zasniva se na razvijenosti i prostornom utjecaju vodećih gradova u urbanom sustavu Hrvatske i najprije mjerena je osnova za potencijalnu/perspektivnu upravno-teritorijalnu reorganizaciju zemlje (usp. Toskić i Njegač, 2015). Ona poštuje aktualnu prostornu stvarnost (što se prije svega očituje u izdvajanju posebne Zagrebačke regije, kao rezultat integracijskih procesa pod utjecajem urbane aglomeracije Zagreba) i najpovoljniji je instrument za harmoniziranje razvojnih procesa, odnosno teritorijalnu koheziju Hrvatske.

U istraživačkom postupku korištena su dva indikatora: zaposlenost (broj zadrugara i zaposlenih u zadrugama) i ostvareni prinosi zadruga, koji su pobliže razmotreni u nekoliko istraživačkih koraka. U prvom je provedena njihova prostorno-poredbena analiza kojom je dobiven uvid u postojeće razlike u apsolutnoj razvijenosti zadrugarstva među promatranim prostornim cjelinama/jedinicama. U drugom je analiziran udio zadrugarskog sektora u zaposlenosti i BDP-u hrvatskih regija i županija, kao pokazatelj relativnoga utjecaja zadrugarskog sektora na njihov socijalni i gospodarski razvoj. U trećem je izvršeno bodovno vrednovanje socijalnoga i gospodarskoga utjecaja zadrugarstva (obrnuto-proporcionalno njihovu vrijednosnom rangu) rangiranjem prostornih jedinica na istom stupnju regionalne hijerarhije prema ukupnom broju bodova. Na taj način dobiven je jedinstven

nia, Brod-Posavina, and Vukovar-Srijem Counties), Western Croatia to the scope of the Rijeka macroregion (Primorje-Gorski Kotar, Istria, and Lika-Senj Counties), and Southern Croatia to the scope of the Split macroregion (Split-Dalmatia, Zadar, Šibenik-Knin, and Dubrovnik-Neretva Counties). The only change was made in the case of the Zagreb macroregion and Central Croatia, in which the following units from the second level of regionalisation of Croatia were defined as separate spatial units: the Zagreb region (the City of Zagreb, Zagreb and Krapina-Zagorje Counties) and Central Croatia (Sisačko-Moslavina, Karlovac, Bjelovar-Bilogora, Varaždin, Koprivnica-Križevci, and Međimurje Counties).

The disclosed regional structure, which includes five conditional planning regions, is based on the development and spatial influence of the leading cities in the urban system of Croatia, and is the most appropriate basis for the potential/perspective territorial-administrative reorganisation of the country (See: Toskić and Njegač, 2015). It respects the current spatial reality (which is primarily visible in the recognition of the specific Zagreb region, as a result of the integration processes under the influence of the Zagreb urban agglomeration), and is the most appropriate instrument for harmonising development processes, i.e. for territorial cohesion of Croatia.

Two indicators were used in the research process: employment level (the number of cooperative members and employees) and the income of cooperatives in 2015. These indicators were closely examined in the course of three research steps. In the first step, a spatial-comparative analysis was carried out, which provided insight into existing differences in the absolute level of development of the cooperative system among observed areas/spatial units. In the second step, the contribution of the cooperative labour function to the social and economic development of the regions and counties was analysed, which resulted in spatially comparable influence of the cooperative sector on regional development. In the third step, the identified numerical values were given point values (inversely proportional to their value ranking by spatial units at the same level of regional hierarchy). In this way, a point value indicator of the cooperative labour function was obtained, as a synthetic indicator of the development and spatial influence of the

bodovni pokazatelj, kao sintezni indikator prostorno diferencirane razvijenosti zadrugarstva. Poredbena analiza vrijednosti bodovnog pokazatelja (relativne) razvijenosti zadružnoga sektora i indeksa razvijenosti jedinica regionalne (županija) i lokalne samouprave (gradova i općina) upućuje na stupanj utjecaja zadružnoga sektora na razvoj pojedinih regija i županija, odnosno njihovih ruralnih područja.

Teritorijalna kohezija i politika ruralnoga razvoja Europske unije

Već u svojim ranim ugovorima (današnja) Europska unija prepoznala je potrebu utjecanja na postojeće neravnoteže i disparitete u društveno-gospodarskom razvoju (Medeiros, 2016). Prema Faludiju (2009), korijeni koncepta teritorijalne kohezije mogu se tražiti u francuskom pristupu *aménagement du territoire*, a njegov razvoj usko je povezan sa složenim raspravama oko regionalne politike i prostornoga planiranja, različitim shvaćanjima tih pojmova u državama članicama te pitanjima nadležnosti Europske unije. Teritorijalna kohezija spomenuta je u Ugovoru iz Amsterdama 1997. godine, a važnost teritorijalne dimenzije potom naglašavana u dokumentima poput Perspektive europskoga prostornog razvoja, Teritorijalne agende, Zelene knjige o teritorijalnoj koheziji te programu ESPON (Medeiros, 2016; Faludi, 2009). Cilj kohezijske politike od 1986. godine bio je jačanje socijalno-ekonomske kohezije (*Regionalna politika*, n. d.). U Lisabonski ugovor iz 2009. godine uključen je koncept teritorijalne kohezije kao jedan od temeljnih ciljeva Europske unije, uz bok ranije postavljenim ciljevima – socijalno-ekonomskoj koheziji.

Ipak, teritorijalna kohezija složen je koncept, koji nije do kraja razjašnjen niti u potpunosti određen. To je vidljivo i iz niza definicija i interpretacija koje se mogu iščitati u različitim dokumentima i istraživačkim radovima (Medeiros, 2016). Osim toga, i dalje je nejasan odnos teritorijalne kohezije prema pojmovima vezanima uz prostorno planiranje te regionalno planiranje (Faludi, 2009). Međutim, definiranjem teritorijalne kohezije kao procesa poticanja kohezivnoga i uravnoteženoga

cooperative sector. A comparative analysis of point indicators of the (relative) development level of the cooperative sector and the development index of regional (counties) and local (towns and municipalities) self-government units was carried out. The level of correspondence of values of these two development indicators indicated the greater or lesser influence of the cooperative system on the development of individual regions and counties, i.e. of their rural areas.

Territorial cohesion and rural development policy of the European Union

Already in its early treaties, the European Union (as it is known today) recognised the need to influence the existing imbalances and disparities in social and economic development (Medeiros, 2016). According to Faludi (2009), the roots of the concept of territorial cohesion can be found in the French approach of *aménagement du territoire*, and its development is closely related to complex discussions concerning regional policy and spatial planning and different understandings thereof on the part of member states, and to questions of the competence of the European Union. Territorial cohesion received a mention in the Treaty of Amsterdam, which came into force in 1997, and the importance of the territorial dimension was stressed afterwards in documents such as the European Spatial Development Perspective, the Territorial Agenda, the Green Paper on Territorial Cohesion, and the ESPON Programme (Medeiros, 2016; Faludi, 2009). Strengthening economic and social cohesion has been the objective of the cohesion policy since 1986 (*Regional Policy*, n. d.). The concept of territorial cohesion was included in the Lisbon Treaty of 2009 as one of the main goals of the European Union, alongside the previously recognised EU goals – social and economic cohesion.

However, territorial cohesion is a complex concept, one that is neither completely clarified nor wholly determined. This is also visible from an array of definitions and interpretations, which can be found in different documents and scientific works (Medeiros, 2016). Furthermore, the relationship between territorial cohesion and terms related to spatial planning and regional planning also remains unclear (Faludi, 2009). Nonetheless, by defining territorial cohesion

teritorija Medeiros (2016) prepoznaje četiri stupa teritorijalne kohezije: a) socijalno-ekonomsku koheziju, b) okolišnu održivost, c) policentrični urbani sustav te d) teritorijalnu suradnju i upravljanje. U potonjem stupu naglašava se i uloga niza aktera u razvoju te različitih razina planiranja u prostoru. Općenito je u okviru regionalne politike Europske unije u razdoblju od 2014. do 2020. dodijeljeno 351,8 milijardi eura za kohezijsku politiku (gotovo trećina ukupnoga proračuna Unije). Mogući utjecaji kohezijske politike na teritorijalnu koheziju trebali bi se očitovati u: promicanju funkcionalnoga pristupa integriranom razvoju teritorija kao životnoga prostora, podupiranju pristupa temeljenoga na osobitostima mjesta putem međusektorske koordinacije politika i upravljanjem na više razina – od lokalne do europske, poticanju suradnje među različitim područjima u cilju jačanja europske integracije te unaprjeđenju znanja o prostoru radi usmjeravanja njegova razvoja (*Regionalna politika*, n. d.).

Ruralna politika Europske unije od svojih je početaka bila usko povezana s poljoprivredom, pri čemu su mjere ruralnoga razvoja bile izvorno zamišljene kao nadopuna tržišnim mjerama Zajedničke poljoprivredne politike (ZPP) (Dax i Kahila, 2011; Saraceno, 2003). No, razmatranje ruralnoga razvoja i ruralne politike (od kasnih 1980-ih) mnogo je mlađe od poljoprivredne politike Europske unije, koja datira od samih početaka Europske zajednice (Saraceno, 2003). Razvoj ruralne politike Europske unije s vremenom je uputio na potrebu veće koherentnosti između dvaju instrumenata najvažnijih za to područje – ZPP-a i regionalne politike, kao i mjera na razini država članica. Osim toga, unatoč i dalje naglašenom sektorskom pristupu mjere usmjerene na razvoj ruralnih područja počele su odražavati usvajanje strateških koncepata, odnosno pomak prema pristupu temeljenom na osobitostima mjesta i teritorijalnoj dimenziji uopće. Upravo se u jačanju takva pristupa može tražiti i izraženija poveznica ruralne politike s konceptom teritorijalne kohezije (Dax i Kahila, 2011). Politiku ruralnoga razvoja EU-a često se naziva „drugim stupom” ZPP-a te se njome upotpunjava tzv. „prvi stup” – sustav izravnih plaćanja poljoprivrednicima i mjera za upravljanje poljoprivrednim tržištima

as the process of promoting a more cohesive and balanced territory, Medeiros (2016) recognised four pillars of territorial cohesion: a) socio-economic cohesion; b) environmental sustainability; c) polycentric urban system; and d) territorial cooperation and governance. Within the last pillar, the role of the array of actors in development processes and different planning levels in a given territory was stressed. In general, within the EU regional policy framework, 351.8 billion EUR have been set aside for Cohesion Policy for the 2014-2020 period (almost a third of the total EU budget). Possible influences of cohesion policy on territorial cohesion should be visible in: promoting a functional approach to integrated development of territories as spaces of living; fostering a place-based approach through cross-sectoral coordination of policies and multi-level governance – from local to European levels; encouraging cooperation between different territories to strengthen European integration; and improving knowledge on territories, to be able to guide their development (*Regional Policy*, n. d.).

The rural policy of the European Union, on the other hand, has been closely connected to agriculture since its inception, whereby rural development actions were originally intended as complements to market measures of the Common Agricultural Policy (CAP) (Dax and Kahila, 2011; Saraceno, 2003). The discussion on rural development and rural policies is relatively recent (late 1980s) in relation to agricultural policies of the European Union, which date back to the origins of the European Community (Saraceno, 2003). Over time, the development of the rural policy of the European Union pointed to the need for greater coherence between the two principal intervention structures – CAP and Regional Policy, as well as the member states' policies. Furthermore, in spite of the continued emphasis on the sectoral approach, rural area policies are beginning to show signs of adopting strategic concepts and of a shift towards an asset-based approach and the territorial dimension in general. Precisely in the strengthening of that approach, a more expressed link between rural policies and the concept of territorial cohesion can be looked for (Dax and Kahila, 2011). The EU's rural development policy is frequently called the “second pillar” of the CAP; it complements the so-called “first pillar” – as the sys-

(*Poljoprivreda i ruralni razvoj*, n. d.). U razdoblju od 2007. do 2013. godine politika ruralnoga razvoja Europske unije temeljila se na strateškom okviru koji je uključivao tri tematske „osi”: I. unaprjeđenje konkurentnosti sektora poljoprivrede i šumarstva (34 % ukupnih sredstava Europskoga poljoprivrednog fonda za ruralni razvoj), II. upravljanje poljoprivrednim zemljištem i okolišem u ruralnim područjima (44 % sredstava) te III. poboljšanje kvalitete života i potpora diversifikaciji gospodarskih aktivnosti (13 %). Njima je pridružena i četvrta, horizontalna metodološka os, kojoj je glavni cilj širenje LEADER-ova pristupa i potpora partnerstvima kroz lokalne akcijske grupe (6 % ukupnih sredstava) (*Revija ruralnog razvoja EU*, 2011). Okvir Unije za programe ruralnoga razvoja država članica i pojedinih regija u razdoblju 2014. – 2020. čini šest zajedničkih prioriteta EU-a koji se odnose na poticanje/promicanje: prijenosa znanja i inovacija u poljoprivredi, šumarstvu, odnosno ruralnim područjima uopće; isplativosti i konkurentnosti različitih oblika poljoprivrede te inovativnih poljoprivrednih tehnologija i održivoga upravljanja šumama; organiziranja lanaca opskrbe hranom, skrbi o životinjama te upravljanja rizikom u poljoprivredi; obnavljanja, očuvanja i poboljšanja ekosustava povezanih s poljoprivredom i šumarstvom; održivoga korištenja resursa te pomaka prema gospodarstvu otpornijem na klimatske promjene u poljoprivrednom, prehrambenom i šumarskom sektoru; socijalne uključenosti, suzbijanja siromaštva i gospodarskoga razvoja u ruralnim područjima (*Poljoprivreda i ruralni razvoj*, n. d.).

Recentni razvoj, sektorska struktura i regionalne razlike u razvijenosti hrvatskoga zadrugarstva

Recentni razvoj zadrugnoga sektora Hrvatske umnogome je obilježen stagnacijom. Indeks kretanja temeljnih parametara razvoja zadrugarstva pokazuje pulsiranje, od nagloga pada 2011./2012. preko blage revitalizacije 2012. – 2015. do negativnih trendova u proteklej, 2016. godini. To se, iznimno, ne odnosi na ostvarene zadrugne prihode koji su tijekom 2016. zabilježili porast, premda skroman, od 2,05 % u odnosu na prethodnu godinu (sl. 1).

tem of direct payments to farmers and measures to manage agricultural markets (*Agriculture and Rural Development*, n. d.). In the 2007–2013 period, the rural development policy of the European Union was based on a strategic framework, which included three “thematic axes”: 1) improving the competitiveness of the agricultural and forestry sector (34% of the total funds of the European Agricultural Fund for Rural Development); 2) improving the countryside and the environment (44% of the funds); and 3) improving the quality of life in rural areas and encouraging diversification of economic activities (13%). A fourth, horizontal methodological axis was added, the main goal of which was to spread the LEADER approach and support partnerships through local action groups (6% of the total funds) (*Revija ruralnog razvoja EU*, 2011). The EU framework for rural development programmes of the member states and individual regions in the 2014–2020 period is made of six common EU priorities which relate to fostering/promoting: knowledge transfer and innovation in agriculture, forestry, and rural areas in general; the viability and competitiveness of all types of agriculture, and innovative farm technologies and sustainable forest management; food chain organisation, animal welfare, and risk management in agriculture; restoring, preserving, and enhancing ecosystems related to agriculture and forestry; resource efficiency and the shift toward a more climate-resilient economy in the agriculture, food, and forestry sectors; social inclusion, poverty reduction, and economic development in rural areas (*Agriculture and Rural Development*, n. d.).

Recent development, sectoral structure, and regional differences in the level of development of the Croatian cooperative system

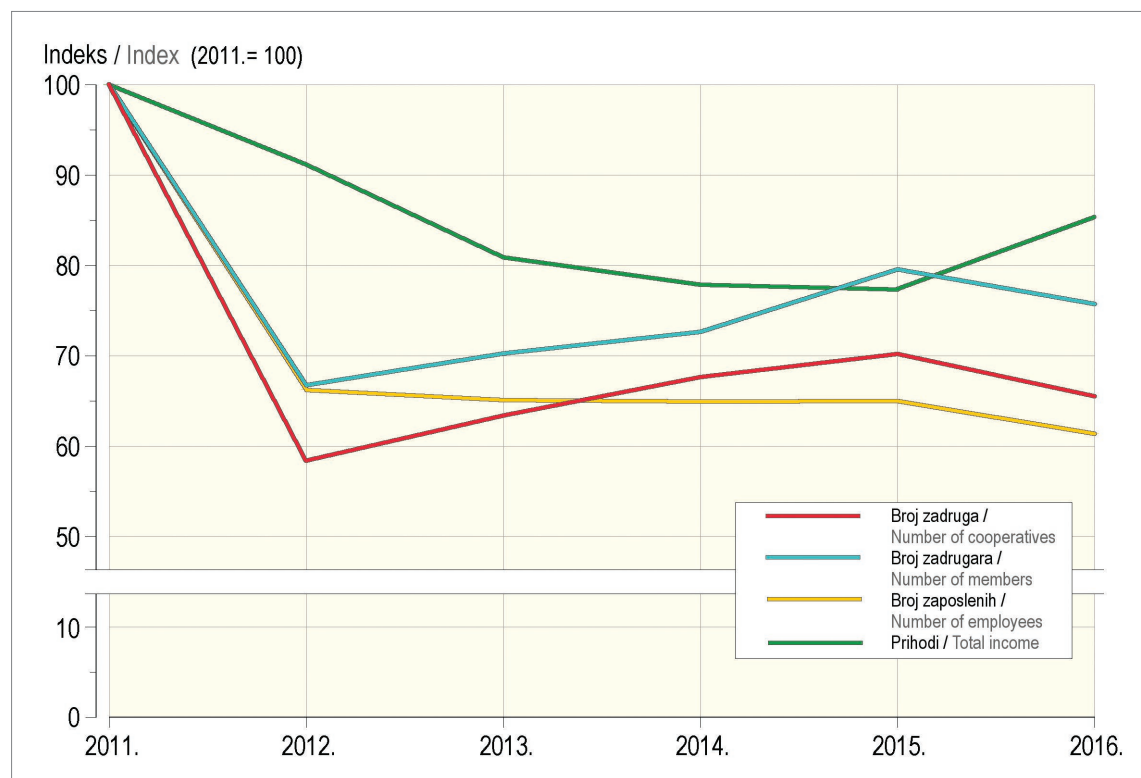
Recent development of the Croatian cooperative sector has largely been characterised by stagnation. The index of change of basic parameters of development of the cooperative system shows oscillation, from a sharp drop in 2011/2012, through the mild revitalisation of 2012–2015, to negative trends in 2016. This, as an exception, does not include the total income, which in 2016 had a modest increase of 2.05% in relation to the previous year (Fig. 1).

Izloženi nepovoljni trendovi rezultanta su brojnih međuzavisnih uzroka. Nagli pad broja zadruga te zadrugara i zaposlenih u zadrugama tijekom 2012. godine posljedica je usklađivanja stanja u zadržnom sektoru s novim zakonom, povezano s čim je polovica od ukupno 2060 zadruga, koliko ih je registrirano u 2011. godini, prestalo postojati (Stanojević, I.; Volić, B., intervju, prema: Pejnović i dr., 2016).

Usljedilo je kratkotrajno razdoblje relativne revitalizacije zadrugarstva, obilježeno umjerenim porastom broja zadruga i zadrugara, ali i – što je posebno znakovito – kontinuiranim opadanjem prihoda zadržnoga sektora do 2015. godine. Temeljni uzrok iskazanih trendova posljedica je prevladavajućega negativnog stava prema zadrugama i neprepoznavanja njihove važnosti, a zrcali

The displayed unfavourable trends are the result of numerous interdependent causes. The sharp drop of the number of cooperatives, members, and employees in cooperatives during 2012 is a consequence of harmonising the status of the cooperative sector with the new law, in relation to which half of the total number of cooperatives (2060), registered in 2011, ceased to exist (Stanojević, I.; Volić, B, Interview, as cited in Pejnović et al., 2016).

A short-term period of relative revitalisation of the cooperative system followed, characterised by moderate growth in the number of cooperatives and members, but also – this is especially significant – a continual fall in the cooperative sector's income until 2015. The basic cause of the aforementioned trends is a consequence of the prevailing negative attitude toward cooperatives and a lack of recognition of their importance, which is

Sl. 1. Indeks kretanja broja zadruga, broja zadrugara i zaposlenih u zadrugama te ukupnoga prihoda u zadržnom sektoru Hrvatske 2011. – 2016.
Fig. 1 Index of change of the number of cooperatives, the number of members, the number of employees, and the total income in the Croatian cooperative sector 2011-2016

Izvor: Godišnje izvješće o stanju zadržnog poduzetništva za 2016. godinu
Source: Yearly report on the status of cooperative entrepreneurship for 2016 (in Croatian)

se u nesklonosti države prema zadrugarstvu. Takav vrijednosni stav očituje se u čestim promjenama zakona o zadrugama i nestimulativnoj zakonskoj regulativi. Tako se samo u razdoblju 2011. – 2014. čak tri puta mijenjao zakon o zadrugama s ciljem uređenja institucija sustava (*Zakon o zadrugama*, NN 34/2011; *Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o zadrugama*, NN 125/2013; *Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o zadrugama*, NN 76/2014). No, neke od naslijeđenih slabosti i dalje su ostale, kao što je to slučaj s nepostojanjem zadržne revizije te nedorečenim i nejasnim zakonima u kojima se u pravnom smislu miješaju pojmovi zadruga i trgovačkih društava (Nedanov i dr., 2012).

Među naslijeđenim i postojećim strukturnim slabostima zadrugarstva – uz neprepoznavanje zadruga od financijskih institucija i poteškoće pri dobivanju kredita, neprepoznavanje djelovanja zadruge kao jedinstvenoga pravnog subjekta, odnosno nerazumijevanje zadržnoga poslovanja (*slova i duha* zadrugarstva) – posebno treba izdvojiti i needuciranost članova zadruga i zadržnoga menadžmenta o zadržnom načinu poslovanja. To se sveukupno odražava na opadanju interesa za zadržno poduzetništvo, što se zorno očituje i iz negativnih trendova razvoja većine parametara hrvatskoga zadrugarstva u 2016. godini.

Iako su zastupljene u svim gospodarskim sektorima, u strukturi hrvatskih zadruga izrazita je dominacija zadržnoga sektora poljoprivrede i šumarstva, kako u broju zadruga tako i broju zadrugara i zaposlenih te, posebno, u ukupno ostvarenim prihodima zadrugarstva (sl. 2).

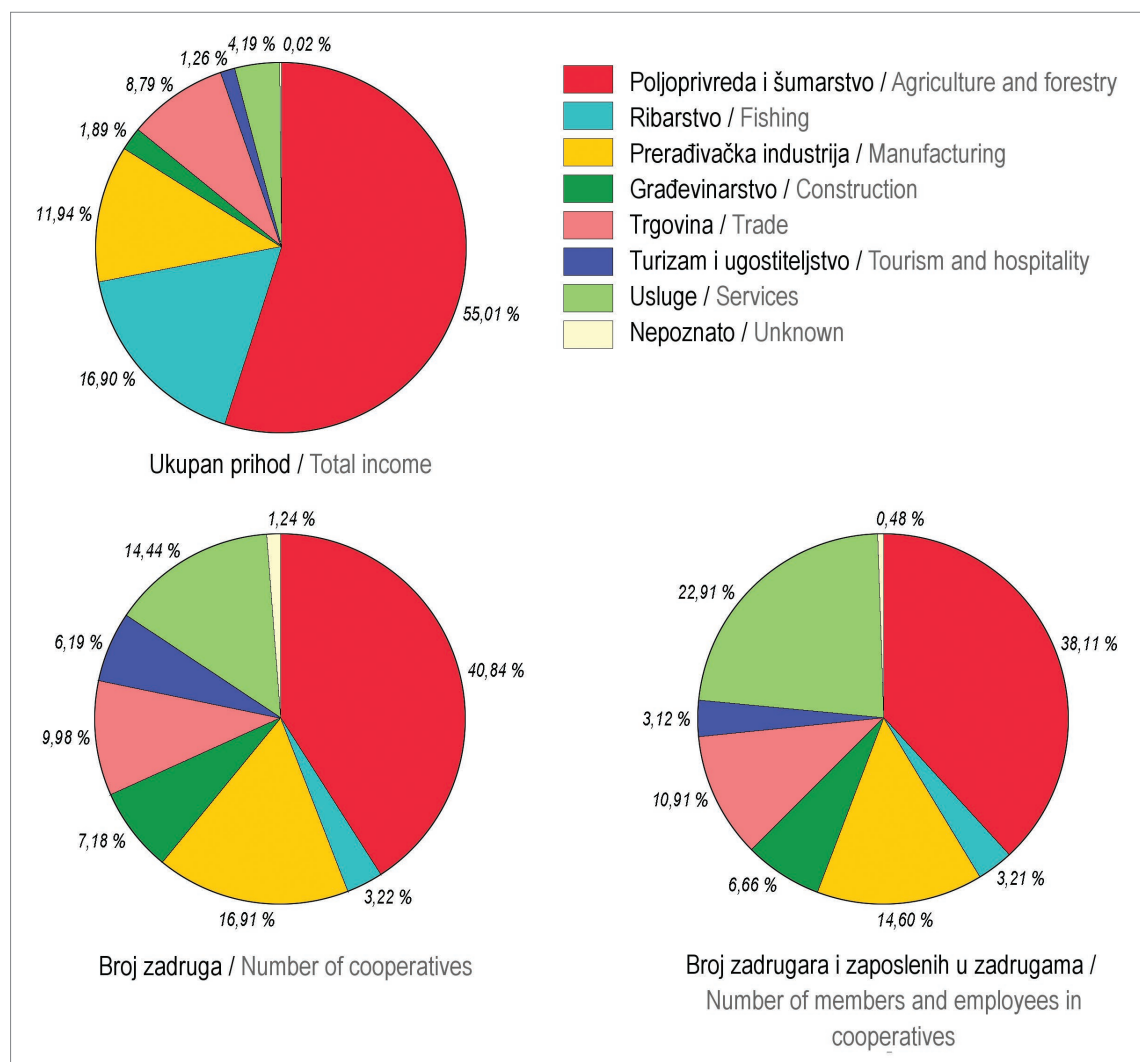
Dominacija zadržnoga sektora poljoprivrede i šumarstva, u kojem golemu većinu čine poljoprivredne zadruge, razumljiva je iz više razloga. Kao specifičan oblik gospodarsko-socijalnoga udruživanja na lokalnoj razini zadruge su najpripravniji način organiziranja u poljoprivredi, kao primarnoj djelatnosti koju karakterizira izrazita nestabilnost proizvodnje i tržišnih prilika. Takvi izazovi nametali su potrebu udruživanja u različite tipove agrarno-socijalnih zajednica od najranijih vremena. To potkrjepljuje i razvoj poljoprivrednoga zadrugarstva u Hrvatskoj koje je bilo nositelj poljoprivredne proizvodnje tijekom

reflected in the state's disfavour of the cooperative system. This attitude can be seen in the frequent changes to the law on cooperatives and the non-stimulative legal regulations. Thus, from 2011 to 2014 alone, the law on cooperatives was changed three times, with the goal of improving the institutions of the system (*Law on Cooperatives*, Official Gazette 34/2011; *Law on Amendments and Additions to the Law on Cooperatives*, Official Gazette, 125/2013; *Law on Amendments and Additions to the Law on Cooperatives*, Official Gazette, 76/2014). However, some of the inherited weaknesses remained, as is the case with the lack of cooperative revisions and incomplete and unclear laws, in which the concepts of cooperatives and trading companies have been mixed in a legal sense (Nedanov et al., 2012).

Among the inherited and existing structural weaknesses of the cooperative system – alongside lack of recognition of cooperatives by financial institutions and difficulties obtaining loans, lack of recognition of a cooperative operating as an individual legal entity, and a lack of understanding of the letter and the spirit of cooperative operations – the uneducated state of cooperative members and cooperative management regarding the way in which cooperatives should operate must be stressed. Altogether, this reflects on the decreasing interest in cooperative entrepreneurship, which can also be clearly seen in the negative development trends of the majority of parameters in the Croatian cooperative system in 2016.

Despite the presence of cooperatives in all economic sectors, the cooperative sector of agriculture and forestry is especially dominant in the structure of Croatian cooperatives, in the number of cooperatives, the number of members and employees, and, especially, in the total income of the cooperative system (Fig. 2).

The dominance of the cooperative sector of agriculture and forestry, in which the overwhelming majority consists of agricultural cooperatives, is understandable, for many reasons. Cooperatives are a specific form of socio-economic association at the local level, and as such the most appropriate method of organisation in agriculture – as a primary activity that is characterised by expressed instability in production and market conditions. Such challenges have given rise to the need to associate in different types of socio-agrarian collectives since ancient times. This is also supported by the development agricultural cooperatives in Croatia, where

Sl. 2. Udio broja zadruga, zadrugara i zaposlenih u zadrugama te ukupnih prihoda prema sektorima djelatnosti u zadrugarstvu Hrvatske 2015. godine
Fig. 2 Share of the number of cooperatives, members and employees in cooperatives, and total income by sector of activity of the Croatian cooperative system in 2015

Izvor: Godišnje izvješće o stanju zadrugarnog poduzetništva za 2016. godinu

Source: Yearly report on the status of cooperative entrepreneurship for 2016 (in Croatian)

stoljetnoga razvoja, pri čemu se organizacijskim oblicima mijenjalo i prilagođavalo konkretnim uvjetima različitih socijalno-ekonomskih sustava, od porodičnih ili kućnih zadruga preko svećeničko-svjatovnih bratovština do modernih poljoprivrednih zadruga u 19. stoljeću (usp. Mataga, 2014; Pejnović i dr., 2016).

Prva zadruga u Europi i svijetu utemeljena je 1844. godine u Rochdaleu (Engleska), kao potrošačka zadruga (kućne potrepštine), što je bio od-

cooperatives were the bearers of agricultural production over centuries of development. Thereby, their organisational forms changed and adjusted to concrete conditions of different socio-economic systems, from familial or household cooperatives, through fraternities of priests and lay people, to modern agricultural cooperatives in the 19th century (See: Mataga, 2014; Pejnović et al., 2016).

The first cooperative in Europe and in the world was founded in 1844, in Rochdale, England, as a con-

govor na tadašnje teške socijalne prilike u uvjetima ranoga kapitalizma. Za razliku od zapadnoeuropskih država, u kojima je pod utjecajem industrijske revolucije rano došlo do socijalno-ekonomske tranzicije, u državama jugoistočne Europe u kojima su ti procesi kasnili zadrugarstvo je od početka bilo i u znatnoj mjeri ostalo vezano za poljoprivredu i prateće uslužne djelatnosti. Tako je i prva zadruga u Hrvatskoj, osnovana 1864. u Korčuli, bila štedno-kreditna zadruga, a u nju su pretežno bili udruženi poljoprivrednici (Mataga, 2014). Apsolutna prevlast poljoprivrede do Drugoga svjetskog rata, a potom i dominacija primarnoga sektora u socijalno-ekonomskoj strukturi zemlje sve do 1960-ih godina (Pejnović, 2005) utjecali su na organsku povezanost poljoprivrede i zadrugarstva gotovo do najnovijega vremena.

Iako u novijem razdoblju, posebno od početka tranzicije, hrvatsko zadrugarstvo karakterizira sve izrazitiji trend sektorske diversifikacije, poljoprivredne zadruge i nadalje čine okosnicu njegova razvoja. O mjestu i značenju toga segmenta zadrugarstva, između ostaloga, svjedoči i podatak da se među deset najuspješnijih zadruga prema ukupno ostvarenim prihodima u 2015. godini njih šest odnosi na sektor poljoprivrede i šumarstva. To su redom: 1. *PZ Prvča* (Poljoprivreda i šumarstvo, Brodsko-posavska županija), 2. *PZ Napredak* (Poljoprivreda i šumarstvo, Vukovarsko-srijemska županija), 3. *PZ Jankovci* (Poljoprivreda i šumarstvo, Vukovarsko-srijemska županija), 4. *PZ Čakovec* (Poljoprivreda i šumarstvo, Međimurska županija), 5. *PZ Brestove međe* (Poljoprivreda i šumarstvo, Vukovarsko-srijemska županija) i 6. *PZ Osatina* (Poljoprivreda i šumarstvo, Osječko-baranjska županija) (*Godišnje izvješće o stanju zadružnog poduzetništva za 2016. godinu*).

Od ostalih djelatnosti, zadrugarstvo je razmjerno razvijenije u uslužnom sektoru, prerađivačkoj industriji i ribarstvu, pri čemu se uslužni sektor ističe svojim doprinosom socijalnom razvoju (brojem zadrugara i zaposlenih), prerađivačka industrija prednjači brojem zadruga, a ribarstvo u ostvarenom dohotku. Ti segmenti zadrugarstva pretežno su razvijeni u područjima s većim urbanim aglomeracijama, odnosno turistički orijentiranim regijama.

sumer cooperative (for household goods), which was a response to the difficult socio-economic conditions from the times of early capitalism. Unlike in Western European countries, where the industrial revolution brought about socio-economic transition early, in Southeastern European countries these processes happened later. Since the beginning, the cooperative movement has been, and has in greater part remained, linked to agriculture and its associated activities. The first cooperative in Croatia, founded in 1864 in Korčula, was a savings-credit cooperative, of which agricultural workers made up the greater share of membership (Mataga, 2014). Agriculture was the most important economic sector in Croatia until the World War II and the socio-economic structure of the country was dominated by the primary sector until the late 1960s (Pejnović, 2005). As a consequence, the linkages between agriculture and cooperatives remained strong until the recent period.

Recently, especially since the beginning of the transition period, Croatian cooperatives have been characterised by an ever more pronounced trend of sectoral diversification, but agricultural cooperatives continue to be the pillar of the development. The fact that six of the ten most successful cooperatives (according to total income in 2015) operate in the agriculture and forestry sector, displays the importance of this segment of the cooperative system (1. *PZ Prvča* (Agriculture and forestry, Brod-Posavina County); 2. *PZ Napredak* (Agriculture and forestry, Vukovar-Srijem County); 3. *PZ Jankovci* (Agriculture and forestry, Vukovar-Srijem County); 4. *PZ Čakovec* (Agriculture and forestry, Međimurje County); 5. *PZ Brestove međe* (Agriculture and forestry, Vukovar-Srijem County) and 6. *PZ Osatina* (Agriculture and forestry, Osijek-Baranja County) (*Yearly report on the status of cooperative entrepreneurship for 2016*, in Croatian).

Of the remaining activities, the cooperative system is relatively more developed in the services, manufacturing, and fishing sectors, whereby the services sector makes a visible contribution to social development (by the number of members and employees), the manufacturing sector leads in the number of cooperatives, and the fishing sector leads in total income. These segments of the cooperative system are predominantly developed in areas with larger urban agglomerations and touristically-oriented regions.

Po razvijenosti zadrugarstva u prerađivačkoj industriji prednjači Splitsko-dalmatinska županija na koju otpada više od petine ukupnoga broja zadruga (21,5 %), više od trećine zadrugara i zaposlenih u zadrugama (34,5 %) i nešto manje od četvrtine (23,7 %) ostvarenoga dohotka hrvatskoga zadrugarstva u tom gospodarskom sektoru. No po ostvarenom dohotku u prerađivačkoj industriji vodeća je Krapinsko-zagorska županija, u kojoj zadrugarstvo ostvaruje više od trećine (33,4 %) ukupno ostvarenoga dohotka zadružnoga sektora Hrvatske u tom sektoru iako su u njoj registrirane tek četiri zadruge s ukupno 118 zadrugara i zaposlenika. Iskazani otklon od opće zakonitosti prostornoga razmještaja zadrugarstva u prerađivačkoj industriji prije svega je rezultat iznimno uspješnoga poslovanja *Zanatske zadruge Kuna-gora* iz Pregrade koja se bavi proizvodnjom metalnih konstrukcija i njihovih dijelova (*Godišnje izvješće o stanju zadružnog poduzetništva za 2016. godinu*). S druge pak strane, u Požeško-slavonskoj županiji ne postoji ni jedna zadruga u sektoru prerađivačke industrije, što je – uz raspoložive resurse za razvoj drugih sektora – moguće objasniti i bližinom industrijski relativno razvijenoga Slavon-skog Broda.

Iako se Grad Zagreb ističe najvećim brojem zadruga te brojem zadrugara i zaposlenih u uslugama, po razvijenosti u tom sektoru također prednjači Splitsko-dalmatinska županija u kojoj se ostvaruje više od četvrtine (27,6 %) ukupnoga ostvarenog dohotka u tom segmentu zadrugarstva. Njezina dominacija posljedica je činjenice što se u njoj nalazi najuspješnija zadruga u sektoru usluga, *Braniteljska zadruga Kosir* iz Splita, koja se bavi uzgojem bilja za uporabu u farmaciji te aromatskoga, začinskoga i ljekovitoga bilja (*Godišnje izvješće o stanju zadružnog poduzetništva za 2016. godinu*). Slijede Šibensko-kninska te Osječko-baranjska županija. Za razliku od njih, u Krapinsko-zagorskoj i Ličko-senjskoj županiji nema ni jedne zadruge u tom gospodarskom sektoru, dok je u Dubrovačko-neretvanskoj i Međimurskoj županiji u njemu registrirana tek po jedna zadruga.

Čak 31 od ukupno 37 registriranih zadruga u barstvu nalazi se u županijama Jadranske Hrvatske, što jasno upućuje na zanemarivu ulogu (slatkovod-

According to the level of development of the cooperative system in the manufacturing sector, Split-Dalmatia has more than a fifth of the total number of cooperatives (21.5%), more than a third of members and employees in cooperatives (34.5%), and slightly less than a fourth (23.7%) of the total income of the Croatian cooperative system in that area of activity. However, in terms of total income in manufacturing, the leading county is Krapina-Zagorje, where the cooperative system brings in more than a third (33.4%) of the total income of the Croatian cooperative sector in manufacturing, despite there being only four registered cooperatives with a total number of 118 members and employees. The displayed divergence from the general rule of spatial distribution of cooperatives in the manufacturing sector is, above all, the result of the exceptional business success of *Zanatska zadruga Kuna-gora* from Pregrada, which deals with production of metal objects and their parts (*Yearly report on the status of cooperative entrepreneurship for 2016, in Croatian*). Conversely, there are no cooperatives in the manufacturing sector in Požega-Slavonia County, which can be explained by the proximity of relatively industrially-developed Slavoniski Brod, along with the available resources for the development of other sectors.

Although the City of Zagreb has the greatest number of cooperatives and number of members and employees in services, according to the level of development in this sector, Split-Dalmatia County leads as well; more than a fourth (27.6%) of the total income in this segment of the cooperative system is earned there. The most successful cooperative in the services sector is found in Split-Dalmatia County: *Braniteljska zadruga Kosir*, from Split, deals with cultivation of plants for use in pharmaceuticals, as well as aromatic and medicinal plants, and spices (*Yearly report on the status of cooperative entrepreneurship for 2016, in Croatian*). Split-Dalmatia County is followed by Šibenik-Knin and then Osijek-Baranja Counties. In contrast, there are no cooperatives in this economic sector in Krapina-Zagorje and Lika-Senj Counties, while Dubrovnik-Neretva and Međimurje Counties each have only one such cooperative registered.

Of the 37 registered cooperatives in the fishing sector, 31 are located in the counties of Adriatic Croatia. This clearly shows that freshwater fishing's role in the

noga) ribnjačarstva u tom sektoru. Jadranske županije prednjače i po ostvarenom dohotku zadrugarstva u sektoru ribarstva, pri čemu se posebno ističe Zadarska županija (čije ribarstvo ostvaruje čak 72 % ukupnih prihoda u tom zadržnom sektoru Hrvatske). Među ribarskim zadrugama po dohodovnosti se posebno izdvajaju *RZ Omega 3* (Zadarska županija) i *RZ Liburnija* (Primorsko-goranska županija) (*Godišnje izvješće o stanju zadržnog poduzetništva za 2016. godinu*).

Razlike u resursnoj osnovi, strukturi naseljenosti i funkcionalnoj usmjerenosti pojedinih dijelova državnoga područja kumulativno se odražavaju u neravnomjernom prostornom razmještaju zadruga. Sudeći po broju zadruga, srž razvoja hrvatskoga zadrugarstva jest u kontinentalnom dijelu zemlje, u kojem se nalazi oko 60 % od ukupnoga broja zadruga. No među regijama brojem zadruga posebno se ističe Južna Hrvatska/Dalmacija, s više od trećine ukupnoga broja zadruga, a među županijama Splitško-dalmatinska, Zadarska i Vukovarsko-srijemska županija.

Naglašeni koncentracija zadruga u navedenim regijama i županijama rezultat je komparativnih prednosti za razvoj zadrugarstva u tim dijelovima Hrvatske, sadržanih u kombinaciji raspoloživih resursa i dostupnosti razvijenijih (gradskih i turističkih) tržišta. S druge pak strane, najmanji broj zadruga u Međimurskoj i Požeško-slavonskoj županiji, zatim Krapinsko-zagorskoj i Ličko-senjskoj županiji, a potom i Istarskoj odnosno Primorsko-goranskoj županiji moguće je objasniti prevagom sklopa čimbenika koji manje pogoduju razvoju zadrugarstva. Od nepovoljnije prirodne osnove (krš, dinamičniji reljef) preko udaljenosti tržišta do slabije razvijenih lukrativnijih djelatnosti sekundarnoga i tercijarnoga sektora.

Prostorno diferenciran razvoj hrvatskoga zadrugarstva dodatno potkrjepljuje i opća relativna gustoća zadruga po regijama i županijama (tab. 1).

Izložena tablična analiza pokazuje da uz ukupan broj zadruga Kontinentalna Hrvatska prednjači i po njihovoj gustoći na jediničnoj površini, dok na jedinični broj stanovnika prevagu ima Jadranska Hrvatska. Takvi prostorni odnosi posljedica su postojećih razlika u gustoći zadržnih organizacija među regijama i županijama. Kao pozitivan pol

sector is negligible. Adriatic counties also lead in total income of the cooperative system in fishing, which is especially evident in Zadar County (its fishing accounts for 72.0% of the total income in this cooperative sector of Croatia). The most successful fishing cooperatives are *RZ Omega 3* (Zadar County) and *RZ Liburnija* (Primorje-Gorski kotar County) (*Yearly report on the status of cooperative entrepreneurship for 2016, in Croatian*).

Differences in the resource base, settlement structure, and functional orientation of individual parts of state territory are cumulatively reflected in the imbalanced spatial distribution of cooperatives. Judging by the number of cooperatives, the focus of development of the Croatian cooperative system is in the continental part of the country, in which 60% of the total number of cooperatives is found. However, among the regions, Southern Croatia/Dalmatia stands out for the number of cooperatives – with more than a third of the total number of cooperatives. Among the counties, the most successful are Split-Dalmatia County, Zadar County, and Vukovar-Srijem County.

The fact that the greatest number of cooperatives is found in the above mentioned regions and counties is the result of comparative advantages for the development of cooperatives in these parts of Croatia, with the combination of the available resources and accessibility to the (more) developed (city and touristic) markets. On the other hand, the smallest numbers of cooperatives in Međimurje and Požega-Slavonia Counties, followed by Krapina-Zagorje and Lika-Senj Counties, and then Istria and Primorje-Gorski Kotar Counties, can be explained by the combination of factors that are less favourable for the development of cooperatives. From unfavourable natural features (karst, more dynamic relief), through distance from the market, to the weaker opportunity to develop more lucrative activities (industry, tourism) in their various organisational forms.

The imbalance in spatial development of the cooperative system is also evident the number of cooperatives per 100 km² and per 10,000 residents (Tab. 1).

An analysis of the density of cooperatives per surface area confirmed the previously displayed spatial relations in the level of development of the coopera-

Tab. 1. Broj i opća relativna gustoća zadruga po regijama i županijama Hrvatske 2016. godine
Tab. 1 The number of cooperatives per 100 km² and per 10,000 residents by Croatian region and county in 2016

Prostorna cjelina / Area	Ukupan broj zadruga / In total number of cooperatives	Broj zadruga / Number of cooperatives	
		na 100 km ² / at 100 km ²	na 10 000 stanovnika / to 10,000 inhabitants
Republika Hrvatska / Republic of Croatia	1218	2,2	2,9
A) Kontinentalna Hrvatska / Continental Croatia	724	2,3	2,6
1. Zagrebačka regija / Zagreb region	187	3,8	1,5
Grad Zagreb / City of Zagreb	124	19,3	1,6
Zagrebačka županija / Zagreb County	44	1,4	1,4
Krapinsko-zagorska županija / Krapina-Zagorje County	19	1,5	1,5
2. Središnja Hrvatska / Central Croatia	252	1,7	3,2
Sisačko-moslavačka županija / Sisak-Moslavina County	47	1,1	2,9
Karlovačka županija / Karlovac County	45	1,2	3,7
Bjelovarsko-bilogorska županija / Bjelovar-Bilogora County	69	2,6	6,1
Varaždinska županija / Varaždin County	25	2,0	1,5
Koprivničko-križevačka županija / Koprivnica-Križevci County	54	3,1	4,8
Međimurska županija / Međimurje County	12	1,6	1,1
3. Istočna Hrvatska / Eastern Croatia	285	2,3	3,7
Osječko-baranjska županija / Osijek-Baranja County	116	2,8	3,9
Virovitičko-podravski županija / Virovitica-Podravina County	41	2,0	5,1
Požeško-slavonska županija / Požega-Slavonia County	12	0,6	1,6
Brodsko-posavska županija / Brod-Posavina County	28	1,4	1,9
Vukovarsko-srijemska županija / Vukovar-Srijem County	88	3,6	5,2
B) Jadranska Hrvatska / Adriatic Croatia	494	2,0	3,5
1. Zapadna Hrvatska / Western Croatia	89	0,8	1,6
Primorsko-goranska županija / Primorje-Gorski Kotar County	38	1,1	1,3
Istarska županija / Istria County	32	1,1	1,5
Ličko-senjska županija / Lika-Senj County	19	0,4	3,9
2. Južna Hrvatska / Southern Croatia	405	3,2	4,8
Splitsko-dalmatinska županija / Split-Dalmatia County	200	4,4	4,4
Zadarska županija / Zadar County	90	2,5	5,3
Šibensko-kninska županija / Šibenik-Knin County	66	2,2	6,3
Dubrovačko-neretvanska županija / Dubrovnik-Neretva County	49	2,8	4,0

Izvori: Godišnje izvješće o stanju zadrugnog poduzetništva za 2016. godinu; Procjene stanovništva Republike Hrvatske u 2015., Priopćenje 7.1.4.; Površina županija, Podatci Državne geodetske uprave, stanje 31. 3. 2011.

Sources: Yearly report on the status of cooperative entrepreneurship for 2016 (in Croatian); Population Estimate of Republic of Croatia, 2015, First Release 7.1.4.; Surface area of counties, Data from the State Geodetic Administration - on 31/03/2011

relativne gustoće zadruga među regijama ističe se Zagrebačka regija, a među županijama – s izuzetkom Grada Zagreba (koji je zbog male površine specifičan slučaj) – Splitsko-dalmatinska županija. S druge pak strane, najvećim brojem zadruga na jedinični broj stanovnika među regijama izdvaja se Južna Hrvatska, a među županijama Šibensko-kninska županija.

Prostorno-poredbeni analiza gustoće zadruga na županijskoj razini pokazuje da su iskazani prostorni odnosi rezultanta raznorodnih čimbenika. Tako se najmanjom prostornom gustoćom zadružnih organizacija ističu Ličko-senjska (površinom najveća, ali najrjeđe naseljena hrvatska županija), zatim Požeško-slavonska (rubni geografski položaj), pa Istarska županija (naglašenija orijentacija na komercijalno tržišno gospodarstvo, posebno turizam i ugostiteljstvo).

S druge pak strane, najveća gustoća zadruga na jedinični broj stanovnika u Šibensko-kninskoj, zatim Bjelovarsko-bilogorskoj i Zadarskoj županiji upućuje na presudan utjecaj mogućnosti za tržišnu orijentaciju zadrugarstva. Takvu tezu potvrđuje i sektorska struktura zadrugarstva u navedenim županijama, pri čemu se gotovo polovina zadružnih prihoda (46,6 %) u Šibensko-kninskoj županiji ostvaruje u sektoru trgovine, u Bjelovarsko-bilogorskoj 72,9 % u sektoru poljoprivrede, a u Zadarskoj 67,3 % u sektoru ribarstva. Nasuprot tomu, najmanjom gustoćom zadruga na jedinični broj stanovnika ističu se relativno razvijenije županije sa složenijom socijalno-ekonomskom strukturom (Međimurska, zatim Zagrebačka pa Primorsko-goranska županija), čije je zajedničko obilježje naglašenija orijentacija na dohodovnije gospodarsko poduzetništvo (razvoj tržišno lukrativnijih proizvodnih i uslužnih djelatnosti).

Utjecaj zadrugarstva na regionalni razvoj Hrvatske

Utjecaj zadrugarstva na regionalni razvoj prije svega se očituje u razvijenosti njegove funkcije rada (broj zadrugara i zaposlenih u zadrugama) kojom utječe na socijalno-ekonomski razvoj pojedinih regija i županija. Takvim svo-

gostivo system, whereby Continental Croatia leads in the number of cooperative organisations per surface area and Adriatic Croatia, i.e. Southern Croatia/Dalmatia leads in terms of the number of cooperatives per 10,000 residents. The Zagreb Region has the highest relative density of cooperatives and, if we omit the City of Zagreb with a relatively large number of cooperatives in a small area, Split-Dalmatia has the greatest number of cooperatives per surface area among the counties. On the other hand, Southern Croatia (among regions) and Šibenik-Knin County have the largest number of cooperatives per 10,000 inhabitants.

In contrast, Lika-Senj County (greatest in area, but the most sparsely populated Croatian county) is marked by the lowest density of cooperatives, followed by Požega-Slavonia (peripheral geographic position) and Istria Counties (more pronounced orientation toward commercial market economy, especially tourism and hospitality).

Contrastingly, the greatest densities of cooperatives per 10,000 residents in Šibenik-Knin, followed by Bjelovar-Bilogora and Zadar Counties, points to the crucial influence of the possibility for market orientation of cooperatives. This thesis is also supported by the sectoral structure of cooperatives in the aforementioned counties, whereby nearly half of cooperative income (46.6%) in Šibenik-Knin is earned in the trade sector, 72.9% in Bjelovar-Bilogora in the agricultural sector, and 67.3% in Zadar in fishing. Contrary to this, a lowest densities of cooperatives per 10,000 residents marked the relatively more developed counties which have a more complex socio-economic structures (Međimurje, then Zagreb, and Primorje-Gorski Kotar Counties) – a common characteristic of which is a more pronounced orientation toward higher-income entrepreneurship (the development of more lucrative production and service activities).

The influence of cooperatives on the regional development of Croatia

The influence of the cooperative system on regional development can be seen in the level of development of its labour function (number of members and employees in cooperatives), through which it influences the social and economic development of the country

jim utjecajem u odgovarajućoj mjeri doprinosi i demografskoj stabilizaciji u pojedinim dijelovima zemlje.

Socijalnomu razvoju zadrugarstvo neposredno doprinosi angažiranjem radno aktivnoga stanovništva, kako zadrugara tako i zaposlenih u zadrugama. O takvu njegovu doprinosu razvoju funkcije rada svjedoči broj zadrugara i zaposlenih u zadrugama po regijama i županijama (sl. 3).

Grafička analiza jasno potkrjepljuje dvije stvari: prvo, funkcija rada u zadrugarstvu neznatno je razvijenija u kontinentalnom nego u jadranskom dijelu Hrvatske i drugo, težište njezina razvoja na regionalnoj razini jest u Južnoj Hrvatskoj/Dalmaciji, na koju otpada više od trećine (35,1 %) ukupno angažiranih u hrvatskom zadrugarstvu.

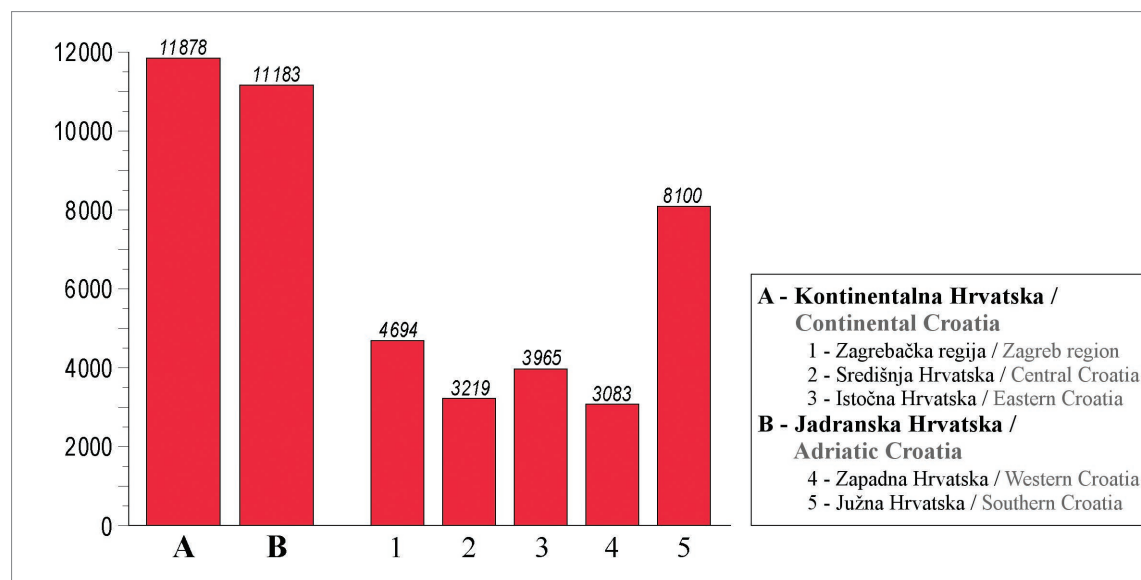
Dominaciju Dalmacije u razvijenosti zajedničke funkcije rada u Hrvatskoj dodatno potvrđuje i analiza broja zadrugara, odnosno zaposlenih u zadrugama na županijskoj razini, pri čemu se među prvih pet županija po razvi-

in a spatially-differentiated manner. With this kind of influence, it also contributes to demographic stabilisation in individual parts of the country, in a corresponding measure.

The cooperative system directly contributes to social development via engaging the active workforce, i.e. cooperative members and employees. The number of members and employees in cooperatives by region and county (Fig. 3) testifies to the contribution of the cooperative system to the development of the labour function.

The graphical analysis clearly supports two conclusions: first, that the labour function in the cooperative system is slightly more developed in the continental part of Croatia than in the Adriatic part; and second, that the focus of its development on the regional level is in Southern Croatia/Dalmatia, where over a third (35.1%) of the total number of persons engaged in the Croatian cooperative system is found.

The domination of Dalmatia in the level of development of the cooperative labour function in Croatia was additionally confirmed by the analysis of the number of members and employees in cooperatives at

Sl. 3. Broj zadrugara i zaposlenih u zadrugama u hrvatskim regijama 2016. godine
Fig. 3 The number of members and employees in cooperatives by Croatian region in 2016

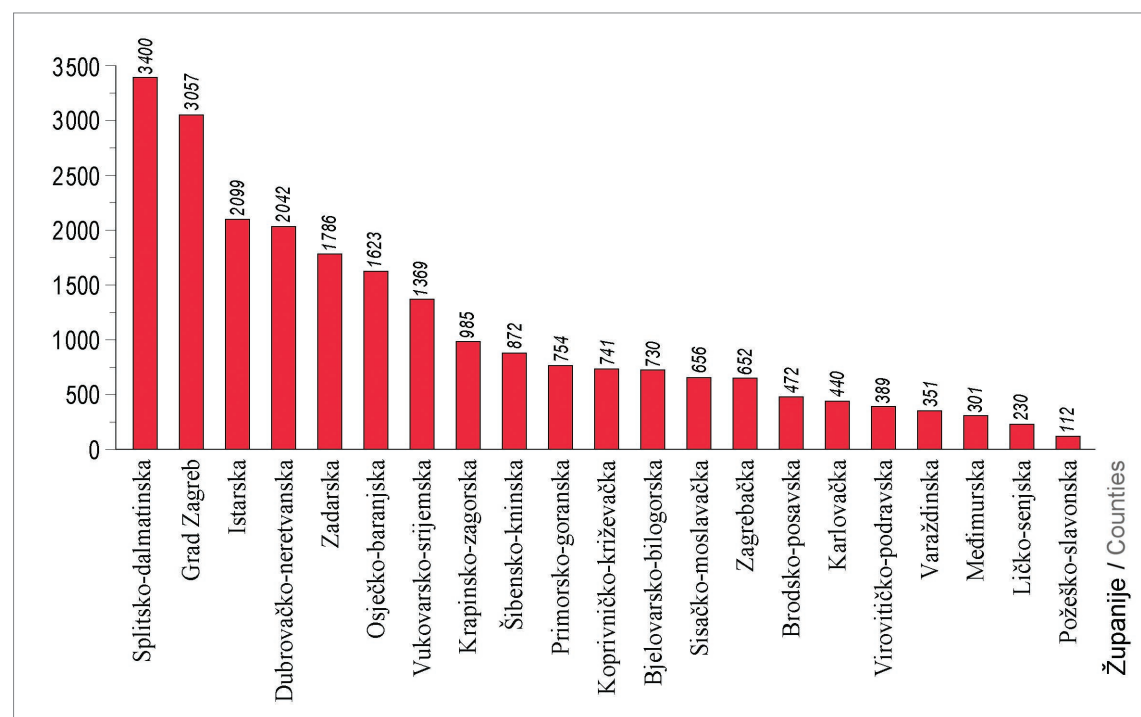
Izvor: Godišnje izvješće o stanju zadržnog poduzetništva za 2016. godinu
Source: Yearly report on the status of cooperative entrepreneurship for 2016 (in Croatian)

jenosti funkcije rada nalaze tri dalmatinske županije (sl. 4).

Iskazana dominacija Splitsko-dalmatinske županije posljedica je činjenice što, osim najvećega broja registriranih zadruga među hrvatskim županijama (ukupno 200, odnosno 16,5 % ukupnoga broja zadruga u Hrvatskoj), njezino zadrugarstvo karakterizira sektorska diversifikacija, pri čemu su u priličnoj mjeri zastupljene radno intenzivne djelatnosti kao što su poljoprivreda i šumarstvo (30 % radno angažiranih), prerađivačka industrija (22 %) i trgovina (14 %). Za razliku od toga, zadrugarstvo Grada Zagreba, Istarske i Dubrovačko-neretvanske županije funkcionalno je izrazitije usmjereno na jedan sektor. Tako je u Gradu Zagrebu oko dvije trećine (65,8 %), a u Istarskoj županiji čak više od tri četvrtine (76,5 %) zadrugara i zaposlenih u zadrugama angažirano u sektoru usluga, dok je u Dubrovačko-neretvanskoj županiji

the county level, whereby among the first five counties by level of development of the labour function there were three Dalmatian counties (Fig. 4).

The displayed dominance of Split-Dalmatia County is a consequence of the fact that, along with the largest number of registered cooperatives among Croatian counties (200 in total, i.e. 16.5% of the total number of cooperatives in Croatia), its cooperative system is characterised by sectoral diversification, whereby labour-intensive activities are represented in a significant manner – such as agriculture and forestry (30.0% of engaged workforce), manufacturing (22.0%), and trade (14.0%). In contrast, the cooperative systems of the City of Zagreb, Istria County, and Dubrovnik-Neretva County are functionally more oriented toward one sector. Such that in the City of Zagreb nearly two-thirds (65.8%), and in Istria County more than three fourths (76.5%) of members and employees in cooperatives are engaged in the services sector, while in Dubrovnik-Neretva County 85.1% of

Sl. 4. Broj zadrugara i zaposlenih u zadrugama u hrvatskim županijama 2016. godine
Fig. 4 The number of members and employees in cooperatives by Croatian county in 2016

Izvor: Godišnje izvješće o stanju zadrughnog poduzetništva za 2016. godinu
Source: Yearly report on the status of cooperative entrepreneurship for 2016 (in Croatian)

85,1 % radno situirano u sektoru poljoprivrede i šumarstva, što *de facto* podrazumijeva poljoprivredno zadrugarstvo.

Zajedničko je obilježje županija s najslabije razvijenom funkcijom rada u zadrugarstvu da apsolutnu ili relativnu većinu među zadrugarima i zaposlenim u zadrugama čine radno angažirani u sektoru poljoprivrede i šumarstva; u Međimurskoj 67,1 %, Virovitičko-podravskoj 57,3 %, Ličko-senjskoj 51,7 %, Varaždinskoj 49,3 % te Požeško-slavonskoj 36,6 %.

Osim razvijenosti funkcije rada utjecaj zadrugarstva na regionalni (socijalni) razvoj očituje se i iz udjela broja zadrugara i zaposlenih u zadrugama u ukupnom broju zaposlenih promatranih prostornih cjelina/jedinica. Razlike u razvijenosti zadrugarstva, kao i stupnju ukupnoga socijalno-ekonomskog razvoja među regijama i županijama utječu na izrazitu diferencijaciju (sl. 5).

Izložena kartografska analiza pokazuje da zadrugarstvo ima dvostruko veći utjecaj na suvremeni socijalni razvoj u Jadranskoj nego u Kontinentalnoj Hrvatskoj, pri čemu posebno prednjači Južna Hrvatska/Dalmacija, a najviše zaostaje Zagrebačka regija. Iskazane regionalne razlike kumulativni su odraz postojećih razlika u gospodarskoj strukturi, funkcionalnoj usmjerenosti i stupnju socijalno-ekonomskog razvoja odnosnih prostornih cjelina.

Takve prostorne odnose dodatno potkrjepljuju i razlike udjela zaposlenih u zadrugarstvu u ukupnom broju zaposlenih na županijskoj razini. Relativno najveći utjecaj zadrugarstva na socijalni razvoj u Dubrovačko-neretvanskoj županiji (5,5 % ukupno zaposlenih) prije svega je odraz razvijenosti komercijalnoga poljoprivrednog zadrugarstva u funkciji opskrbe turističkoga tržišta, odnosno gradskih aglomeracija u priobalju i unutrašnjosti Hrvatske. Slijedi Zadarska županija (4,1 % ukupno zaposlenih), u kojoj su nositelji zaposlenosti u zadrugarstvu sektor usluga, poljoprivrede i šumarstva te prerađivačke industrije. Na trećem je mjestu Vukovarsko-srijemska županija (3,6 % ukupno zaposlenih), u kojoj je razmjerno visok udio

them are engaged in the agriculture and forestry sector, which *de facto* means that they are involved in the agricultural cooperative sector.

The common characteristic of counties with the least-developed labour function in the cooperative system is that those engaged in the agriculture and forestry sector make up an absolute or relative majority among members and employees in cooperatives: 67.1% in Međimurje; 57.3% in Virovitica-Podravina; 51.7% in Lika-Senj; 49.3% in Varaždin; and 36.6% in Požega-Slavonia.

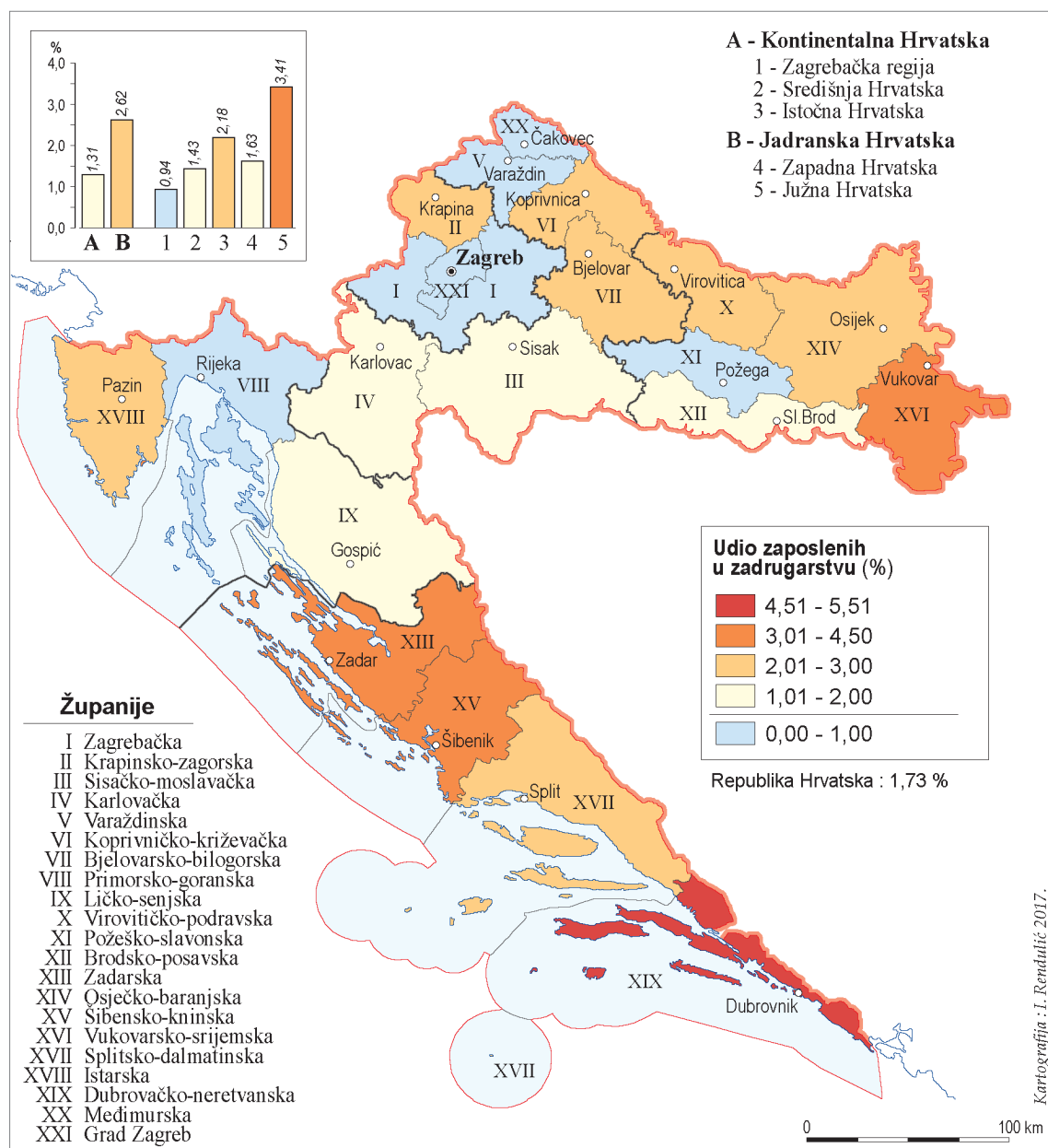
Along with the level of development of the labour function, the influence of the cooperative system on regional (social) development was also visible from the share of the number of members and employees in cooperatives in the total number of employed persons of the observed spatial units. Differences in the level of development of the cooperative system, as well as in the level of total socio-economic development among regions and counties influenced a relatively pronounced differentiation (Fig. 5).

The displayed cartographic analysis shows that the cooperative system has a two times greater influence on contemporary social development in Adriatic Croatia than in Continental Croatia, whereby Southern Croatia/Dalmatia is especially prominent, and the Zagreb region lags the farthest behind. The stated regional differences are a cumulative reflection of existing differences in the economic structure, functional orientation, and level of socio-economic development of the areas in question.

Such spatial relationships are additionally supported by differences in the share of persons employed in the cooperative system in the total number of employed persons at the county level. In relative terms, the greater influence of the cooperative system on the social development of Dubrovnik-Neretva County (5.5% of total employed persons), is, above all, a reflection of the level of development of the commercial agricultural cooperative system for supply of the tourist market, i.e. of the urban agglomerations in the coastal zone and interior of Croatia. Zadar County follows (with 4.1% of total employed), in which the main bearers of employment in the cooperative system are the services, agriculture and forestry, and manufacturing sectors. Vukovar-Srijem County is third (with

Utjecaj zadrugarstva
na regionalni i
ruralni razvoj
Hrvatske

The influence of
cooperatives on
regional and rural
development of
Croatia

* A - Continental Croatia, 1 - Zagreb region, 2 - Central Croatia, 3 - Eastern Croatia

B - Adriatic Croatia, 4 - Western Croatia, 5 - Southern Croatia

* Udio zaposlenih u zadrugarstvu (%) / The share of employed persons in the cooperative system (%); Republika Hrvatska / The Republic of Croatia

* Županije / Counties

Sl. 5. Udio zadrugara i zaposlenih u zadrugama u ukupnom broju zaposlenih u hrvatskim regijama i županijama 2015. godine

Fig. 5 The share of members and employees in cooperatives in the total number of employed persons by Croatian region and county in 2015

Izvori: Godišnje izvješće o stanju zadrugarnog poduzetništva za 2016. godinu

Zaposleni i stopa registrirane nezaposlenosti, Statističke informacije, 2016.

Sources: Yearly report on the status of cooperative entrepreneurship for 2016 (in Croatian)

Persons in employment and unemployment rate, Statistical Information, 2016

zadrugarstva u strukturi zaposlenosti rezultanta iznimno povoljne resursne osnove za razvoj poljoprivrede, uključujući i njezin zadružni sektor, te izrazito kriznih obilježja recentnoga socijalno-ekonomskog razvoja.

Zbog ratnih stradanja i nepotpuna, a umnogome i neuspješna procesa revitalizacije Vukovarsko-srijemska županija jedna je od najnerazvijenijih hrvatskih županija (I. kategorija razvijenosti, s kompozitnim indeksom razvijenosti ispod 75 % državnoga prosjeka) s izrazito visokom stopom nezaposlenosti (38 % 2014. godine, što je 41,6 % više od prosjeka Republike Hrvatske) (*Zaposleni i stopa registrirane nezaposlenosti, Statističke informacije*, 2015.) te posljedičnim iseljavanjem (samo u posljednjem desetljeću, 2001. – 2011., neto migracijski saldo iznosio je 19 141 stanovnik). Rezultat toga su slabi demografski resursi (tip D) i recentni trend demografskoga izumiranja (Pejnović i Kordej-De Villa, 2015; Matišić i Pejnović, 2015).

Najmanji utjecaj na zapošljavanje zadrugarstvo ima u županijama sa složenijom socijalno-ekonomskom strukturom i ispodprosječnom stopom nezaposlenosti. Iznimka je pritom Požeško-slavonska županija koja u razvojnom pogledu spada u problemska područja, ali i skupinu županija s najslabije razvijenim zadružnim sektorom u Hrvatskoj.

Uz utjecaj na zapošljavanje, odnosno socijalni razvoj, zadrugarstvo u većoj ili manjoj mjeri doprinosi i gospodarskom razvoju regija i županija. Takav njegov utjecaj neposredno se očituje u ostvarenim приходima kojima u odgovarajućoj mjeri pridonosi bruto domaćem proizvodu odnosnih prostornih cjelina/jedinica.

Hrvatsko zadrugarstvo u 2015. godini ostvarilo je ukupan prihod u iznosu 1 592 349 136 kn, od čega više od 60 % otpada na Kontinentalnu Hrvatsku. Znatno veći prihod kontinentalnoga dijela države prije svega je posljedica razmjerno visoke dohodovnosti zadrugarstva Istočne Hrvatske, koje ostvaruje oko dvije trećine (66,3 %) prihoda te statističke regije (makroregije), odnosno 40,2 % ukupnoga prihoda hrvatskoga zadrugarstva (sl. 6).

3.6% of total employed), where a relatively large share of the cooperative system in the structure of employment is the result of an exceptionally favourable resource basis for the development of agriculture, also including its cooperative sector, and crisis characteristics of recent socio-economic development.

Due to war damage and an incomplete, and largely unsuccessful, process of revitalisation, Vukovar-Srijem County is one of the least developed Croatian counties (category I level of development, with the composite development index below 75% of the state average). It has an extremely high unemployment rate (38.0% in 2014, which is 41.6% higher than the average for the Republic of Croatia) (*Persons in employment and unemployment rate, Statistical Information*, 2015) and consequential emigration (in the last decade alone, 2001-2011, the net migration balance amounted to -19,141). The results of this are weak demographic resources (type D) and the recent trend of demographic extinction (Pejnović and Kordej-De Villa, 2015; Matišić and Pejnović, 2015).

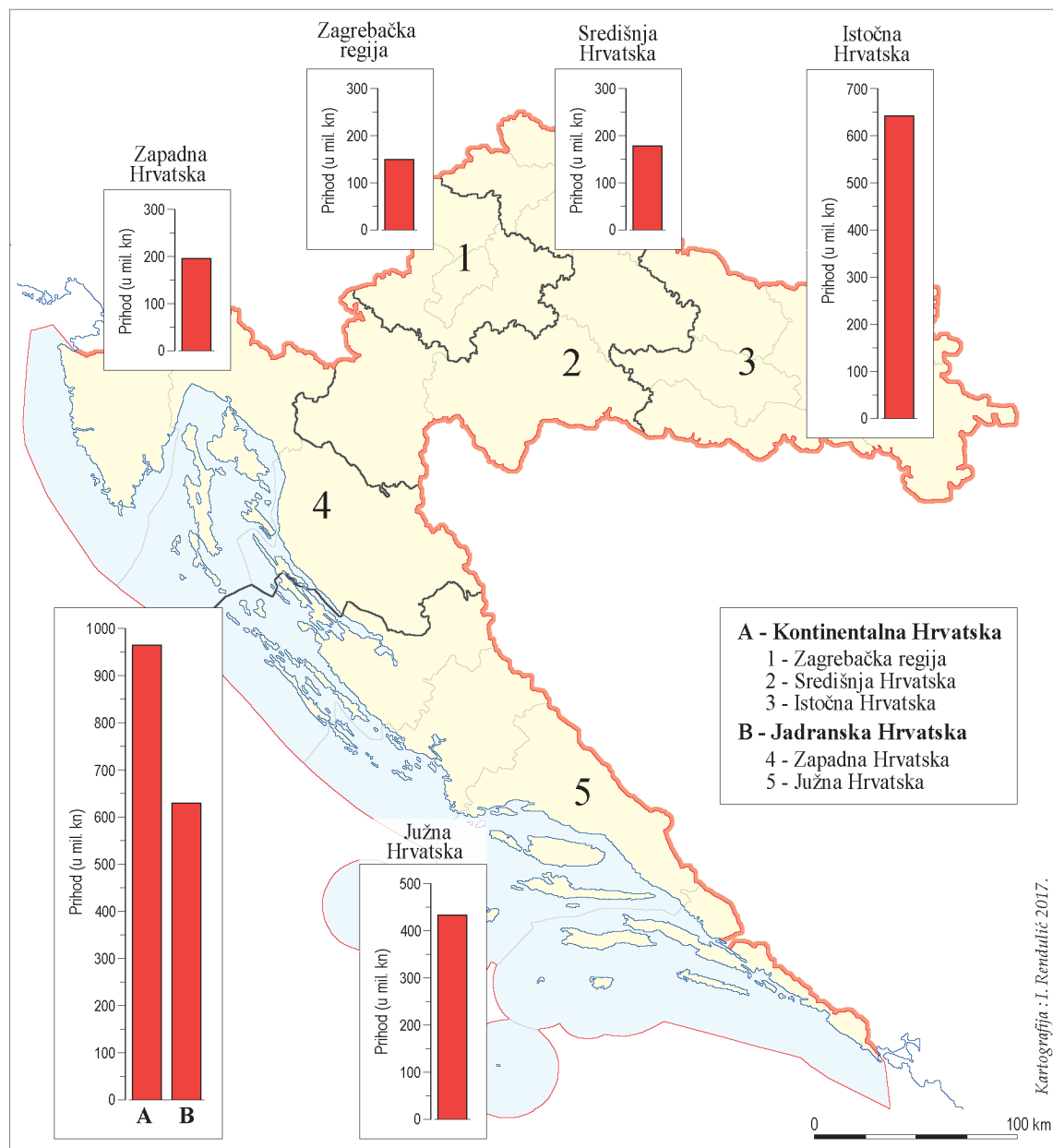
The cooperative system has had the least influence on employment in counties with a more complex socio-economic structure and below-average unemployment rates. The exception to this is Požega-Slavonia County, which in terms of development is numbered among the problem areas, and among counties with the most weakly developed cooperative sectors in Croatia.

Along with influence on employment, i.e. social development, the cooperative system contributes to the economic development of regions and counties, to a greater or a lesser degree. Such influence is directly visible in total income, through which it correspondingly contributes to the gross domestic product of the spatial unit in question.

The total income of the Croatian cooperative system in 2015 was 1,592,349,136 HRK, of which more than 60% was earned in Continental Croatia. The significantly larger income in the continental part of the country was primarily a consequence of the relatively high profitability of the cooperative system in Eastern Croatia, which accounted for around two-thirds (66.3%) of total income of the statistical region (macroregion), i.e. 40.2% of the total income of the Croatian cooperative system (Fig. 6).

Utjecaj zadrugarstva
na regionalni i
ruralni razvoj
Hrvatske

The influence of
cooperatives on
regional and rural
development of
Croatia

Kartografija: I. Rendulić 2017.

* Prihodi (u mil. kn) / Total income (HRK)

* A - Kontinentalna Hrvatska, 1 - Zagreb region, 2 - Central Croatia, 3 - Eastern Croatia
B - Jadranska Hrvatska, 4 - Western Croatia, 5 - Southern Croatia

Sl. 6. Prihodi hrvatskoga zadrugarstva po regijama prvoga i drugog stupnja 2015. godine
Fig. 6 Total income of the Croatian cooperative system by level 1 and 2 regions in 2015

Izvor: Godišnje izvješće o stanju zadrughnog poduzetništva za 2016. godinu
Source: Yearly report on the status of cooperative entrepreneurship for 2016 (in Croatian)

Takva premoć Istočne Hrvatske u prihodima zadružnoga sektora nameće potrebu podrobnijega uvida u prostornu i sektorsku strukturu tih prihoda. Analiza prihoda na županijskoj razini pokazuje da se među vodećih pet županija po ostvarenim prihodima nalaze tri iz Istočne i dvije iz Južne Hrvatske/Dalmacije (sl. 7).

Vodeći sektor po prihodima u svim trima panonskim županijama zadružni je sektor poljoprivrede i šumarstva; dakle, realno, poljoprivredno zadrugarstvo, dok u dalmatinskim županijama prednjači ribolov (Zadarska) i prerađivačka industrija (Splitsko-dalmatinska).

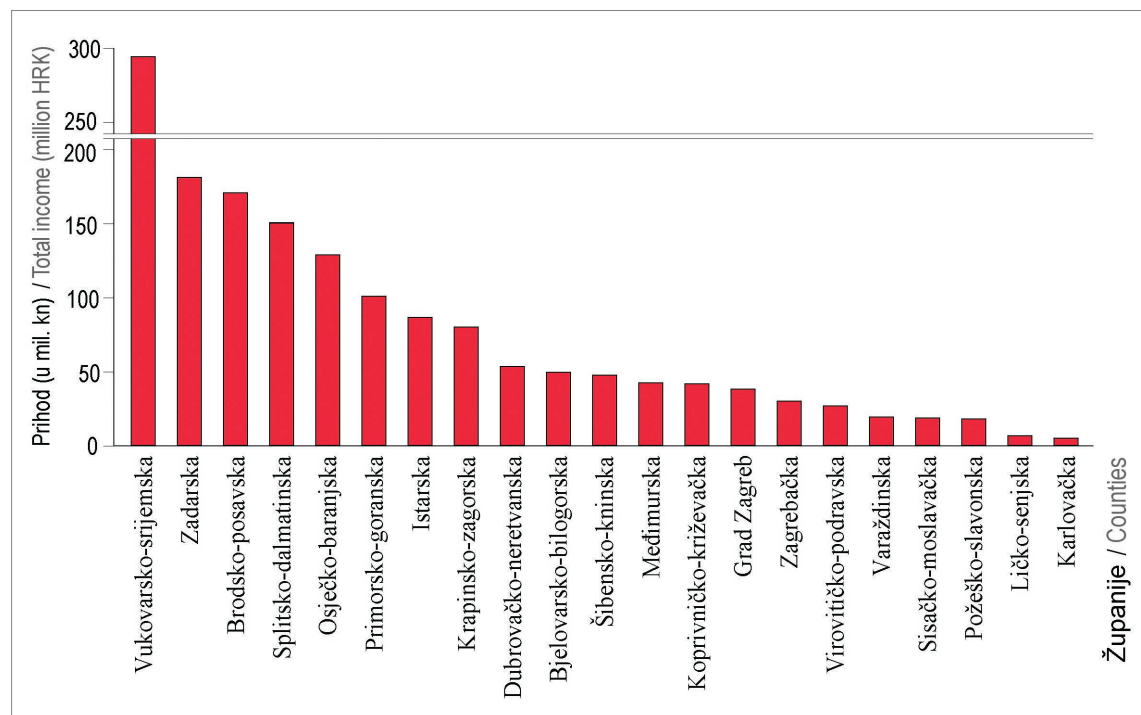
Premoć Istočne Hrvatske u ostvarenim zajedničkim prihodima posljedica je činjenice što taj dio Hrvatske ima najpovoljnije komparativne prednosti za razvoj sektora poljoprivrede i šumarstva, prije svega poljoprivrede, kao najdohodovnijega sektora hrvatskoga zadrugarstva.

The dominance of Eastern Croatia in terms of cooperative sector income signalled the need for a closer examination of the spatial and sectorial structure of that income. An analysis of the income on the county level showed that among the five leading counties by total income, there were three from Eastern Croatia and two from Southern Croatia/Dalmatia (Fig. 7).

The leading sector by income in all three Pannonian counties is the sector of agriculture and forestry, i.e. agricultural cooperatives, while in Dalmatian counties fishing (in Zadar) and manufacturing (in Split-Dalmatia) lead.

The domination of Eastern Croatian in total cooperative income is a consequence of the fact that this part of Croatia has the most favourable comparative conditions for development of the sector of agriculture and forestry, more precisely agriculture – the most profitable sector of the Croatian cooperative system.

The existence of the best resource basis and the relatively high profitability of agriculture predispose coun-

Sl. 7. Prihodi hrvatskoga zadrugarstva po županijama 2015. godine
Fig. 7 Total income of the Croatian cooperative system by county in 2015

Izvor: Godišnje izvješće o stanju zadržnog poduzetništva za 2016. godinu
Source: Yearly report on the status of cooperative entrepreneurship for 2016 (in Croatian)

Postojanje najbolje resursne osnove i razmjerno visoka dohodovnost poljoprivrede predodredile su funkcionalnu usmjerenost županija u ovom dijelu Hrvatske na taj zadružni sektor. Rečeno potkrjepljuje i podatak da od deset najuspješnijih zadruga prema ukupno ostvarenim prihodima u 2015. njih šest pripada sektoru poljoprivrede i šumarstva, od kojih se pet nalazi u Istočnoj Hrvatskoj, a tri vodeće panonske županije po ostvarenim prihodima u sektoru poljoprivrede i šumarstva (Vukovarsko-srijemska, Brodsko-posavska i Osječko-baranjska) zajedno ostvaruju gotovo dvije trećine (65,4 %) prihoda hrvatskoga zadrugarstva u tom sektoru. Polovina od toga ostvaruje se u Vukovarsko-srijemskoj županiji, po prihodima u zadružnom sektoru poljoprivrede i šumarstva najdohodovnijoj hrvatskoj županiji. Poslije poljoprivrede u strukturi prihoda panonskih županija najviše sudjeluju sektori usluga i prerađivačke industrije.

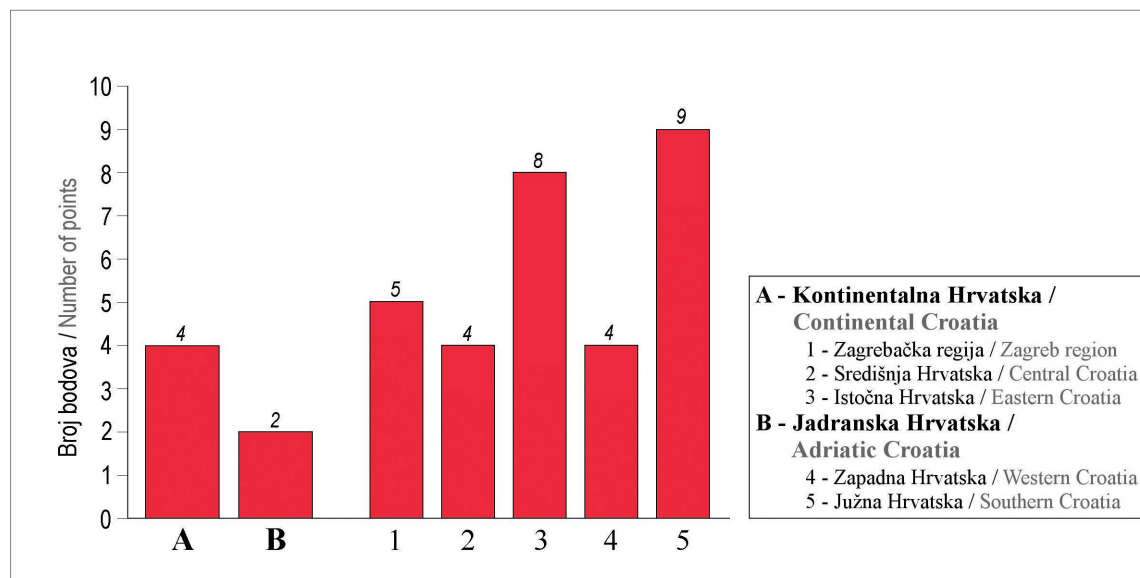
Nositelj razvoja zadrugarstva u Zadarskoj županiji prije svega je sektor ribarstva (67,3 % ukupnih prihoda), a potom i trgovine (17,7 % prihoda). O značenju ribarstva u razvoju zadrugarstva i ukupnom razvoju te županije svjedoči podatak da se u njoj ostvaruje nešto manje od polovine prihoda (45,3 %) u tom zadružnom sektoru Hrvatske, a u njoj djeluje i najuspješnija ribarska zadruga po ostvarenim prihodima u zemlji (*Ribarska zadruga Omega 3*). Spomenuta zadruga nalazi se u Kalima (otok Ugljan), u mjestu sa stoljetnom ribarskom tradicijom. Osnovana je 2008. godine. Okuplja 23 zadrugara, s flotom od pedesetak većih i dvadesetak manjih ribarskih brodova, što Kali (1 638 stan. 2011.) svrstava na vodeće mjesto među ribarskim središtima na istočnoj obali Jadrana. Kao što upućuje i sam naziv zadruge, primarna joj je djelatnost ulov i prodaja sitne plave ribe (97 % ukupnog ulova). U novije vrijeme zadruga je izgradila proizvodno-distribucijski centar u poslovno-gospodarskoj zoni Šopot kraj Benkovca za finalizaciju, čuvanje i distribuciju ribe (*Ribarska zadruga Omega 3*, n. d.).

Bodovnim vrednovanjem ukupnoga broja radno angažiranih (zadrugari i zaposlenici) u zadrugama i ostvarenih prinosa zadrugarstva 2015. godine dobiven je sintezni pokazatelj razvijenosti

ties in that part of Croatia to functional orientation toward that cooperative sector. This is also supported by the fact that, of the ten most successful cooperatives by total income in 2015, six are found in the agriculture and forestry sector, of which five are located in Eastern Croatia. Altogether, the three leading Pannonian counties by total income in the agriculture and forestry sector (Vukovar-Srijem, Brod-Posavina, and Osijek-Baranja) earn nearly two-thirds (65.4%) of the income of Croatian cooperatives in this sector. Half of that comes from Vukovar-Srijem County, the most prominent Croatian county in terms of income in the agriculture and forestry cooperative sector. After agriculture, the services and manufacturing sectors contribute the most to the structure of income of Pannonian counties.

The bearer of cooperative development in Zadar county is primarily the fishing sector (67.3% of total income), followed by trade (17.7% of total income). The fact that slightly less than half of the income (45.3%) in the fishing sector of Croatia is earned in Zadar County, and the most successful fishing cooperative by total income in the country (*Ribarska zadruga Omega 3*) is also located in this county, speaks to the significance of fishing for the development of the cooperative system and total development of the county. The fishing cooperative Omega 3 is located in Kali (on the island of Ugljan). It was founded in 2008 in a place with a centuries-old fishing tradition. It has 23 members, with a fleet of around 50 larger and 20 smaller fishing boats. This places Kali (population of 1,638 in 2011) in the leading position among fishing centres on the eastern coast of the Adriatic. As evidenced by the name of the cooperative itself, its primary activity is catching and selling small blue fish – e.g. sardines (97% of the total catch). Recently, the cooperative built a production-distribution centre, in the business-economic zone Šopot near Benkovac, to process, store, and distribute fish (*Ribarska zadruga Omega 3*, n. d.).

Using point values for the total number of engaged workforce (members and employees) in cooperatives and total income of the cooperative system in 2015, a synthetic indicator of the level of development was obtained, which cumulatively reflected the level of socio-economic development of the cooperative sector. The corresponding spatial-comparative analysis enabled insight into the existing differences in the level of

Sl. 8. Bodovni pokazatelj socijalno-ekonomske razvijenosti hrvatskoga zadrugarstva po regijama prvoga i drugoga stupnja 2015. godine
 Fig. 8 Point indicator of the level of socio-economic development of the Croatian cooperative system by level 1 and 2 regions in 2015

koji kumulativno odražava socijalno-ekonomsku razvijenost zadružnoga sektora. Njegova prostorno-poredbena analiza omogućuje uvid u postojeće razlike u stupnju relativne razvijenosti zadrugarstva među promatranim regijama (sl. 8).

Provedena analiza pokazuje da je zadrugarstvo – ukupno uzevši – razvijenije u kontinentalnom, nego u jadranskom dijelu zemlje, dok po njegovoj razvijenosti među regijama prednjači Južna Hrvatska/Dalmacija, a potom i Istočna Hrvatska. Takvi prostorni odnosi odgovaraju prethodno izloženim komparativnim prednostima za razvoj zadrugarstva u tim dijelovima zemlje, od resursne osnove (za poljoprivredu) do dostupnosti razvijenoga tržišta (gradske aglomeracije, turizam).

Dominaciju Južne i Istočne Hrvatske u razvijenosti zadružnoga sektora dodatno potvrđuje i analiza bodovnoga pokazatelja po županijama, pri čemu se među pet hrvatskih županija s najrazvijenijim zadrugarstvom nalaze po dvije iz odnosnih regija (sl. 9).

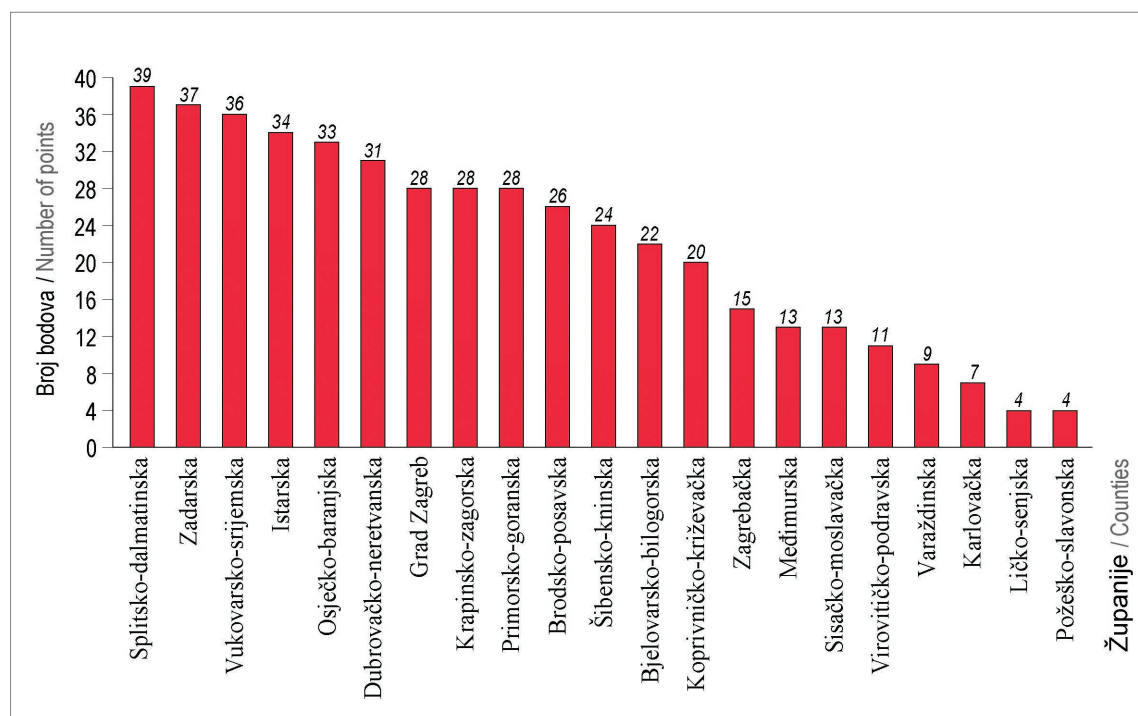
Usporedna analiza vrijednosti bodovnoga pokazatelja razvijenosti zadrugarstva i indeksa razvijenosti županija pokazuje visok stupanj podudaranja između stupnja/tipa regionalnoga razvoja i razvijenosti zadružnoga sektora (sl. 10).

relative development of the cooperative system among the observed regions (Fig. 8).

The conducted analysis showed that the cooperative system, in total, was more developed in the continental part of the country than in the Adriatic part; while by level of development among regions Southern Croatia/Dalmatia led, followed by Eastern Croatia. Such spatial relations correspond to the aforementioned comparative advantages for development of the cooperative system in these parts of the country, from resource basis (for agriculture) to accessibility to a developed market (urban agglomerations, tourism).

The domination of Southern and Eastern Croatia in the level of development of the cooperative sector was additionally confirmed by the point indicator analysis by county, whereby, among the five Croatian counties with the most-developed cooperative systems, there were two from the each of the regions in question (Fig. 9).

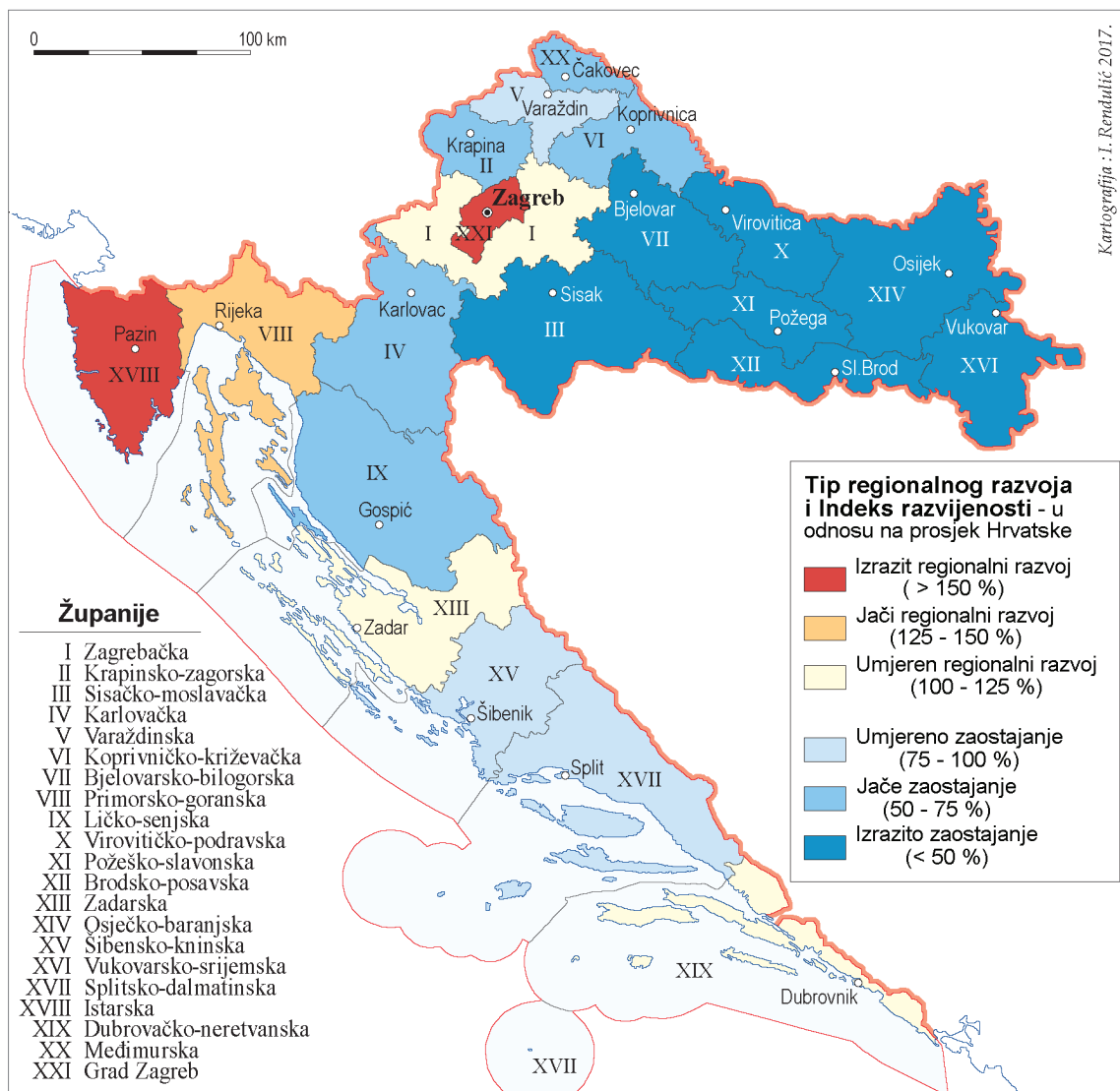
The comparative analysis of point value indicators of the level of development of the cooperative system and the development index of the counties showed a high level of correlation between level/type of regional development and the level of development of the cooperative sector (Fig. 10).

Sl. 9. Bodovni pokazatelj socijalno-ekonomske razvijenosti hrvatskoga zadrugarstva po županijama 2015. godine
Fig. 9 Point indicator of the level of socio-economic development of the Croatian cooperative system by county in 2015

No taj odnos nije jednoznačan, već je prostorno promjenljiv i koleba se između obrnuto-proporcionalne i upravno-proporcionalne međuzavisnosti. Tako je najjača povezanost između stupnja regionalnoga razvoja i razvoja zadrugarstva izražena u regijama i županijama s izrazitim zaostajanjem u regionalnom razvoju Hrvatske, kao što su županije Istočne Hrvatske, u kojoj je ono izrazito usmjereno na sektor poljoprivrede. No u razvijenijim dijelovima zemlje taj je odnos znatno kompleksniji. To potvrđuje primjer dalmatinskih županija s umjerenim regionalnim razvojem i/ili umjerenim zaostajanjem u razvoju koje karakterizira relativno najrazvijenije zadrugarstvo i složenija sektorska struktura. Najslabija je korelacija između razvijenosti zadrugarstva i stupnja regionalnoga razvoja izražena u županijama s izrazitim i/ili jačim regionalnim razvojem koje karakterizira razmjerno razvijeno zadrugarstvo s najsloženijom sektorskom strukturom, ali i skromnim utjecajem na njihov ukupni socijalno-ekonomski razvoj.

However, this relationship is not one-dimensional, rather it is spatially changeable and fluctuates between inversely-proportional and administratively-proportional interdependence. Thus, the strongest link between the level of regional development and development of the cooperative system is expressed in regions and counties that lag behind in regional development, such as counties in Eastern Croatia, in which the cooperative system is overwhelmingly oriented toward agriculture. However, in more developed parts of the country this relationship is significantly more complex. This was confirmed by the example of Dalmatian counties with moderate regional development and/or those which were moderately lagging behind in regional development, which were characterised by the most-developed cooperative systems and more complex sectoral structures, in relative terms. The weakest correlation between the level of development of the cooperative system and the level of regional development was expressed in counties with exceptional and/or stronger regional development, which were characterised by a relatively developed cooperative system with the most complex sectoral structure, but also by its humble influence on their total socio-economic development.

Kartografija : I. Rendulić 2017.

* **Type of regional development and the development index** – in relation to the Croatian average; Exceptional regional development (>150%), Stronger RD (125 - 150%), Moderate RD (100 - 125%), Moderately lagging behind (75 - 100%), More strongly lagging behind (50 - 75%), Exceptionally lagging behind (<50%)

* **Županije / Counties**

Sl. 10. Indeks razvijenosti hrvatskih županija 2013. godine

Fig. 10 The development index of Croatian counties in 2013

Izvori: Odluka o razvrstavanju jedinica lokalne i područne (regionalne) samouprave prema stupnju razvijenosti; NN 158/2013.

Sources: Decree on Classification of Local and Regional Self-government Units According to the Level of Development; Official Gazette 158/2013 (in Croatian)

Utjecaj zadrugarstva na ruralni razvoj Hrvatske

Unatoč trendu gospodarske diversifikacije zadrugarstva zadržani sektor poljoprivrede i šumarstva (u kojem u golemoj većini prevladavaju poljoprivredne zadruge) ima, i nadalje će imati, temeljnu važnost za razvoj ruralnih područja. To nalaže potrebu da se pobliže razmotri broj i prostorni razmještaj zadruga te utjecaj toga sektora na socijalno-ekonomski razvoj ruralnih područja.

Zahvaljujući povoljnijim uvjetima za razvoj (zemljišni resursi, dostupnost tržišta) poljoprivredne zadruge općenito su brojnije u Kontinentalnoj Hrvatskoj, u kojoj se nalazi 62,6 % ukupnoga broja registriranih zadruga u tom sektoru. Među regijama brojem zadruga posebno se izdvajaju Istočna, a potom i Južna Hrvatska/Dalmacija (sl. 11).

No najveći utjecaj na zapošljavanje poljoprivredno zadrugarstvo ima u dalmatinskim županijama, među kojima se posebno ističe Dubrovačko-neretvanska županija s gotovo petinom (19,8 %) ukupnoga broja zadruga zaposlenih u tom sektoru u Hrvatskoj (sl. 12).

Iskazana dominacija poljoprivrednoga zadrugarstva na razvoj funkcije rada u dalmatinskim županijama rezultanta je visoke zastupljenosti agrarno produktivnih regija (prije svega, dolina Neretve i Pelješac, ali i srednodalmatinski i južnodalmatinski otoci), tradicije (ukorijenjenosti) zadrugarstva kao organizacijskoga oblika vertikalne integracije u poljoprivredi te njegove komercijalizacije povezane s rastućim turističkim tržištem.

Za razliku od toga, najvišim prihodima ističe se županije Istočne Hrvatske, prije svega Vukovarsko-srijemska županija, u kojoj se ostvaruje oko trećine (32,7 %) prihoda promatranoga sektora u Hrvatskoj (sl. 13).

Dominacija istočnohrvatskih županija u ostvarenim prihodima poljoprivrednoga zadrugarstva prije svega je posljedica razvoja komercijalne poljoprivrede koja je postala bazna djelatnost u uvjetima ratnom poharane materijalne strukture i

The influence of cooperatives on the rural development of Croatia

In spite of the trend of economic diversification of the cooperative system, the sector of agriculture and forestry (in which the overwhelmingly prevailing majority are agricultural cooperatives) has, and will continue to have, fundamental significance for the development of rural areas. This demands the need to consider the number and spatial distribution of cooperatives more closely, as well as the influence of this sector on social and economic development of rural areas.

Owing to favourable conditions for development (land resources, accessibility to the market), agricultural cooperatives are generally more numerous in Continental Croatia, where 62.6% of the total registered number of such cooperatives are found. Among the regions, Eastern Croatia, followed by Southern Croatia/Dalmatia, stand out in terms of the number of cooperatives (Fig. 11).

However, agricultural cooperatives have the greatest influence on employment in Dalmatian counties, among which Dubrovnik-Neretva County stands out with nearly one-fifth (19.8%) of the total number of members and employees in this sector in Croatia (Fig. 12).

The displayed dominance of agricultural cooperatives in the development of the labour function in Dalmatian counties is a result of the high share of regions that are productive in terms of agriculture (primarily the Neretva Valley and Pelješac Peninsula, and also central and southern Dalmatian islands), the tradition (presence) of cooperatives as an organisational form of vertical integration in agriculture, and their commercialisation linked to the growing tourism market.

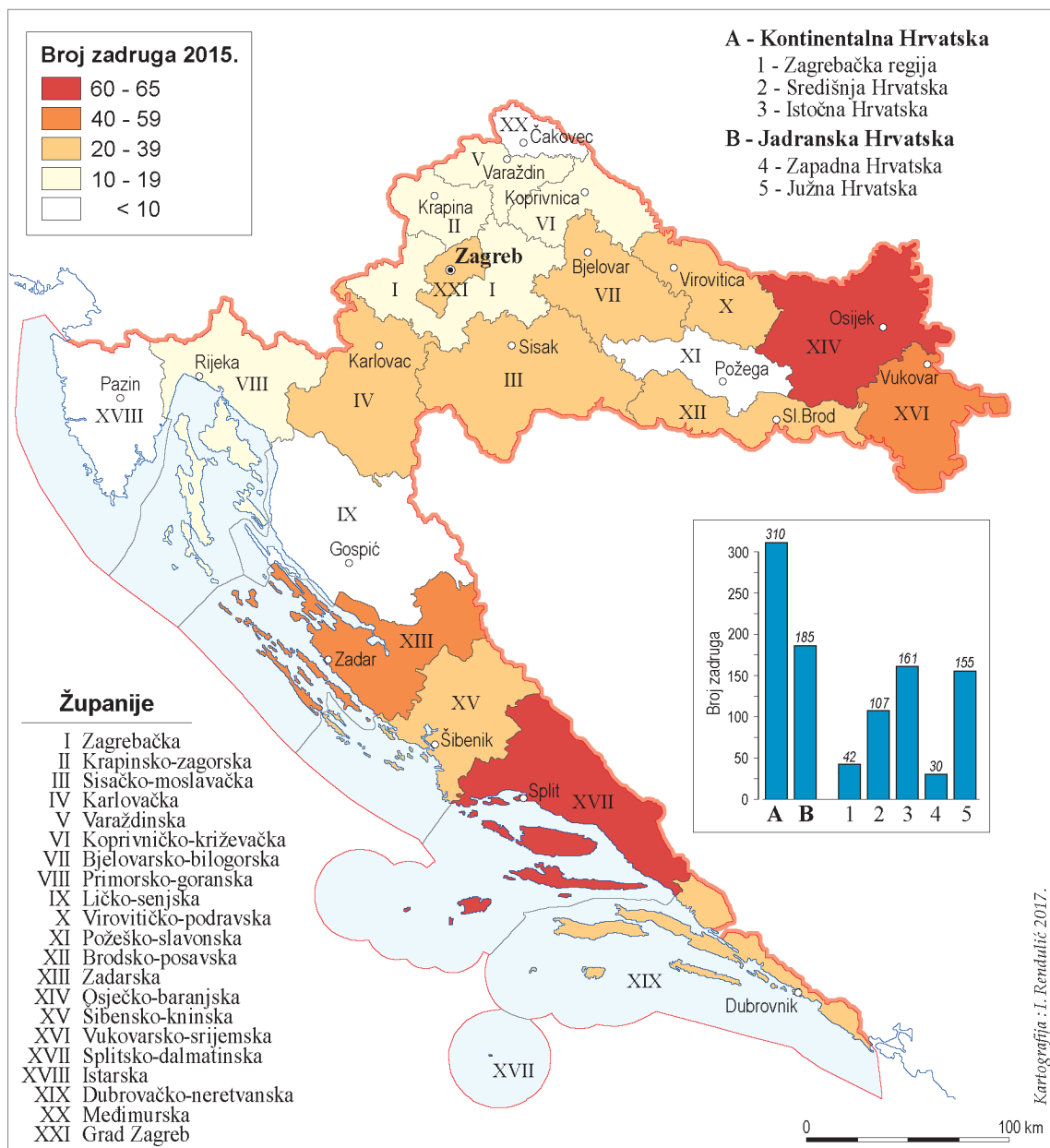
In contrast to this, the highest income was realised by Eastern Croatian counties, primarily Vukovar-Srijem County in which roughly a third (32.7%) of the income of the observed sector in Croatia in 2015 was earned (Fig. 13).

The dominance of Eastern Croatian counties in terms of total income of agricultural cooperatives is primarily a consequence of the development of commercial agriculture, which became a fundamental activity due to war damage on material structures and deindustrialisation in the transition period. Such development was spurred

D. Pejnović
P. Radeljak
Kaufmann
A. Lukić

Utjecaj zadrugarstva
na regionalni i
ruralni razvoj
Hrvatske

The influence of
cooperatives on
regional and rural
development of
Croatia

Broj zadruga 2015. / The number of cooperatives in 2015

* A – Continental Croatia, 1 – Zagreb region, 2 – Central Croatia, 3 – Eastern Croatia

B – Adriatic Croatia, 4 – Western Croatia, 5 – Southern Croatia

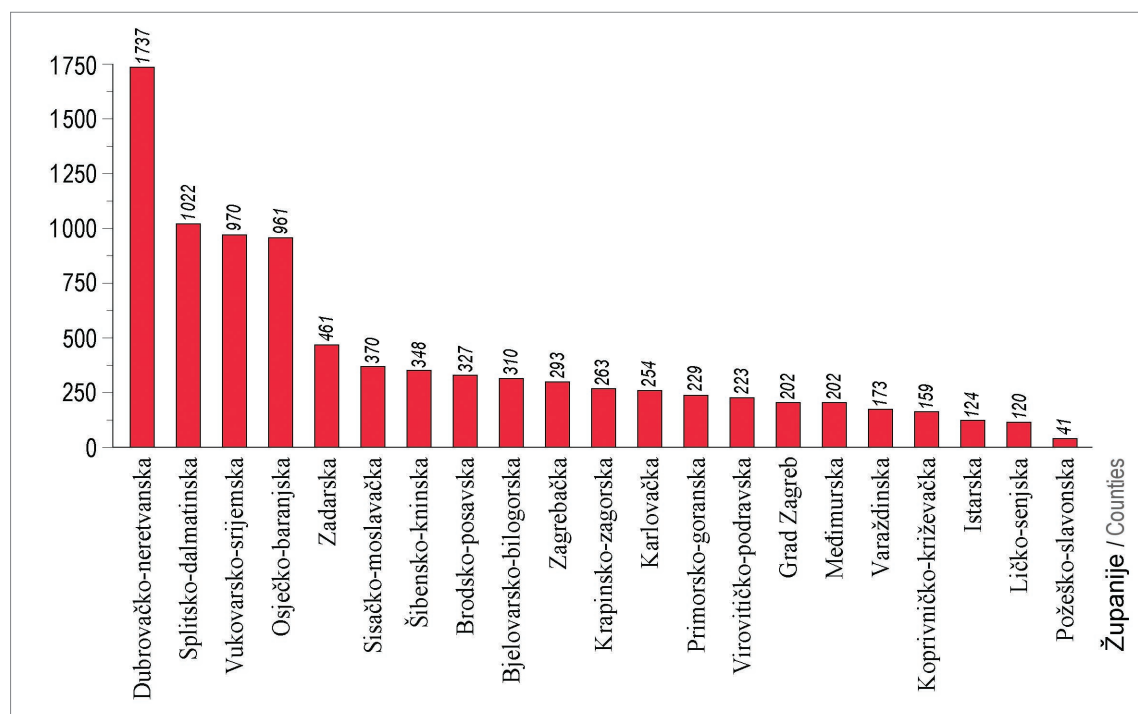
* Županije / Counties

Sl. 11. Broj zadruga u sektoru poljoprivrede i šumarstva u hrvatskim regijama i županijama 2015. godine

Fig. 11 The number of cooperatives in the sector of agriculture and forestry by Croatian region and county in 2015

Izvor: Godišnje izvješće o stanju zadrugnog poduzetništva za 2016. godinu

Source: Yearly report on the status of cooperative entrepreneurship for 2016 (in Croatian)

Sl. 12. Broj zadrugara i zaposlenih u zadrugama u sektoru poljoprivrede i šumarstva po hrvatskim županijama 2015. godine
Fig. 12 The number of members and employees in cooperatives in the sector of agriculture and forestry by Croatian county in 2015

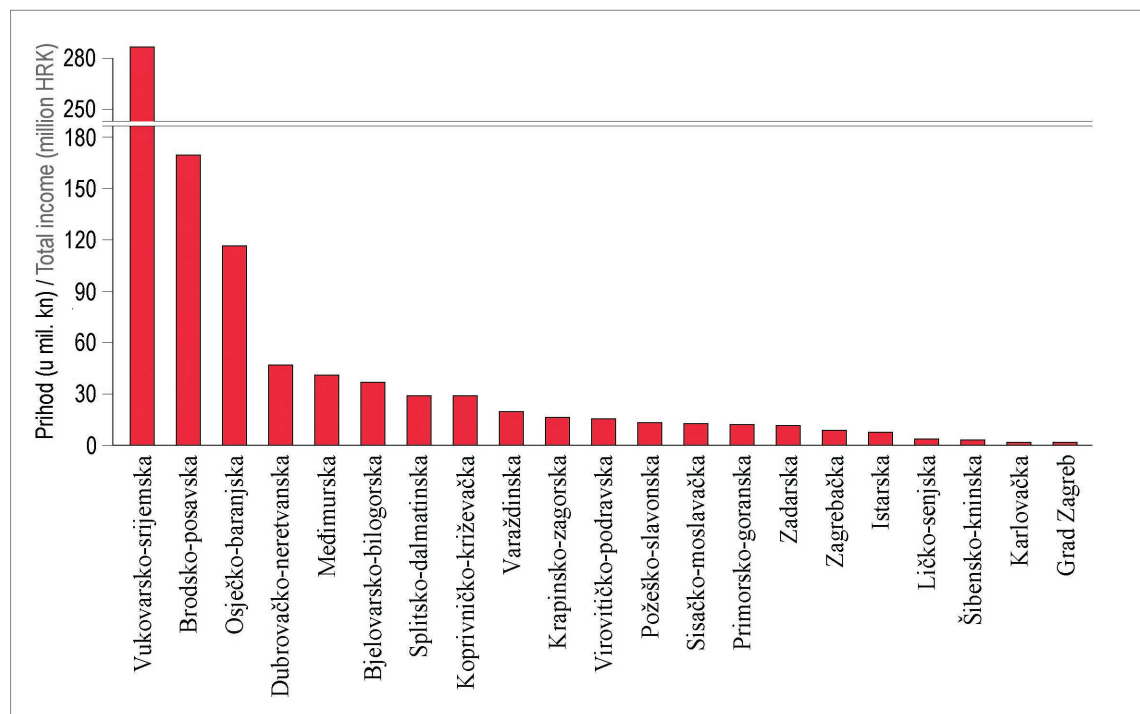
Izvor: Godišnje izvješće o stanju zadrugnog poduzetništva za 2016. godinu
Source: Yearly report on the status of cooperative entrepreneurship for 2016 (in Croatian)

tranzicijske deindustrijalizacije. Takav razvoj potaknut je apsolutno najpovoljnijim agropedološkim uvjetima toga dijela Hrvatske, determiniranim visokobonitetnim tlom te pluviometrijskim i temperaturnim režimom umjereno kontinentalne klime. U pedološkoj strukturi toga prostora dominiraju odnosno znatne površine zauzimaju černozem, eutrično smeđe tlo, lesivirano tlo na praporu, euglej i homoglej (močvarno glejno tlo i ritska crnica) djelomično odvodnjen, od kojih je – prema bodovanju bonitetnih svojstava tala – černozem na prvom, a eutrično smeđe tlo na drugom mjestu među tipovima tla u Hrvatskoj (usp. Martinović, 2000: 237).

Vodeće mjesto i značenje županija Istočne Hrvatske u poljoprivrednom zadrugarstvu zemlje potvrđuje i bodovni pokazatelj razvijenosti zadrugnog sektora poljoprivrede i šumarstva, pri čemu se među prve tri županije nalaze dvije iz te regije (tab. 2).

by the very favourable agro-pedological conditions of this part of Croatia in absolute terms, determined by the soil fertility, as well as the pluviometric and temperature regime of the temperate continental climate. In the pedological structure of the three leading counties by income in the cooperative sector of agriculture and forestry, the following dominate or take up a significant surface area: černozems, eutric cambisols, luvisols on loess, eugley and humogley (haplic gleysols and humic gleysols), partially drained, among which – according to point values regarding the potential soil fertility – černozem is in the first place, and eutric cambisol in the second in terms of soil types in Croatia (See: Martinović, 2000: 237).

The leading position and significance of Eastern Croatian counties in the agricultural cooperative system of the country was also synthetically confirmed by point indicators of the level of development of the cooperative sector of agriculture and forestry, whereby among the first three counties two were from this region (Tab. 2).

Sl. 13. Ostvareni prihodi u zadržnom sektoru poljoprivrede i šumarstva po hrvatskim županijama 2015. godine
Fig. 13 Total income in the cooperative sector of agriculture and forestry by Croatian county in 2015

Izvor: Godišnje izvješće o stanju zadržnog poduzetništva za 2016. godinu
Source: Yearly report on the status of cooperative entrepreneurship for 2016 (in Croatian)

Provedena tablična analiza pokazuje visok stupanj povezanosti razvijenosti jedinica lokalne samouprave i razvijenosti poljoprivrednoga zadržarstva. Najupečatljiviji je primjer toga Istočna Hrvatska, u kojoj gotovo tri četvrtine ukupnoga broja gradova i općina ima indeks razvijenosti ispod 75 % prosjeka Hrvatske, od kojih nešto manje od petine ispod 50 %, a karakterizira je naglašena funkcionalna orijentacija na poljoprivredu i najrazvijenije zadržarstvo u sektoru poljoprivrede i šumarstva. Iskazanu zakonitost dodatno potvrđuje i Vukovarsko-srijemska županija, u kojoj više od 90 % jedinica lokalne samouprave ima indeks razvijenosti ispod 75 % prosjeka Hrvatske, a vodeća je po ukupnoj razvijenosti toga zadržnog sektora u Hrvatskoj.

The conducted tabular analysis showed a high level of linkage of the level of development of local self-government units and the level of development of the agricultural cooperative system. The most prominent example for this was Eastern Croatia, in which almost three-fourths of the total number of towns and municipalities had a development index level below 75% of the Croatian average, of which slightly less than one-fifth were below 50% of the average level of development of the country, and was characterised by an expressed functional orientation toward agriculture – the most-developed cooperative sector in agriculture and forestry. The stated conclusion was additionally confirmed by Vukovar-Srijem County, in which more than 90% of self-government units had a development index level below 75% of Croatian average, but led by total level of development of this cooperative sector in Croatia.

Tab. 2. Korelacija između razvijenosti zadrugarstva u sektoru poljoprivrede i šumarstva te ruralnoga razvoja Hrvatske 2015. godine.
Tab. 2 The correlation between the level of development of the cooperative sector of agriculture and forestry and rural development of Croatia in 2015

Prostorna cjelina / Area	Bodovni pokazatelj razvijenosti zadrugarstva u sektoru polj. i šum. / Point indicator of the level of development of the cooperative sector of agriculture and forestry		Udio JLS-a s obzirom na indeks razvijenosti (prema prosjeku RH) u ukupnom broju gradova i općina u regijama i županijama (prema: NN 158/2013) / Share of local self-government units in relation to the development index (accord- ing to Croatian average) in the total number of towns and municipalities in regions and counties (according to: Official Gazette 158/2013)				
	Ukupno bodova / Total number	Rang pros- tornih jedinica / Rank of the spatial units	< 50 %	50-75 %	75-100 %	100-125 %	> 125 %
Republika Hrvatska / Republic of Croatia			8,5	39,0	30,7	17,1	4,6
A) Kontinentalna Hrvatska / Continental Croatia	4	1.	12,2	52,4	30,0	5,1	0,3
1. Zagrebačka regija / Zagreb region	3	4.	-	22,4	58,2	17,9	1,5
Grad Zagreb / City of Zagreb	7	20.	-	-	-	-	100,0
Zagrebačka županija / Zagreb County	18	10.	-	23,5	53,0	23,5	-
Krapinsko-zagorska županija / Krapina-Zagorje County	23	14.	-	21,9	65,6	12,5	-
2. Središnja Hrvatska / Central Croatia	7	3.	12,0	48,6	36,6	2,8	-
Sisačko-moslavačka županija / Sisak-Moslavina County	25	6.	26,3	42,1	31,6	-	-
Karlovačka županija / Karlovac County	13	17.	18,2	59,1	22,7	-	-
Bjelovarsko-bilogorska županija / Bjelovar-Bilogora County	23	9.	30,4	60,9	8,7	-	-
Varaždinska županija / Varaždin County	18	12.	-	28,6	67,8	3,6	-
Koprivničko-križevačka županija / Koprivnica-Križevci County	18	13.	4,0	60,0	32,0	4,0	-
Međimurska županija / Medimurje County	24	7.	-	44,0	48,0	8,0	-
3. Istočna Hrvatska / Eastern Croatia	9	1.	18,9	72,4	7,9	0,8	-
Osječko-baranjska županija / Osijek-Baranja County	37	3.	16,7	71,4	9,5	2,4	-
Virovitičko-podravska županija / Virovitica-Podravina County	19	11.	43,8	43,8	12,4	-	-
Požesko-slavonska županija / Požega-Slavonia County	11	18.	-	90,0	10,0	-	-
Brodsko-posavska županija / Brod-Posavina County	34	5.	17,8	78,6	3,6	-	-
Vukovarsko-srijemska županija / Vukovar-Srijem County	40	1.	16,1	77,4	6,5	-	-
B) Jadranska Hrvatska / Adriatic Croatia	2	2.	2,7	18,6	31,8	35,5	11,4
1. Zapadna Hrvatska / Western Croatia	2	5.	2,2	3,4	22,5	49,4	22,5
Primorsko-goranska županija / Primorje-Gorski Kotar County	17	16.	-	-	16,7	58,3	25,0
Istarska županija / Istria County	8	19.	-	-	22,0	53,6	24,4
Ličko-senjska županija / Lika-Senj County	6	21.	16,7	25,0	41,7	8,3	8,3
2. Južna Hrvatska / Southern Croatia	8	2.	3,1	29,0	38,2	25,9	3,8
Splitsko-dalmatinska županija / Split-Dalmatia County	35	4.	1,8	27,3	36,4	30,9	3,6
Zadarska županija / Zadar County	24	8.	-	32,3	35,3	26,5	5,9
Šibensko-kninska županija / Šibenik-Knin County	18	15.	15,0	40,0	20,0	25,0	-
Dubrovačko-neretvanska županija / Dubrovnik-Neretva County	39	2.	-	18,2	63,6	13,6	4,6

Utjecaj zadrugarstva
na regionalni i
ruralni razvoj
Hrvatske

The influence of
cooperatives on
regional and rural
development of
Croatia

Zaključak

Uz gospodarsku i socijalnu koheziju teritorijalna kohezija jedan je od strateških ciljeva Europske unije. S obzirom da koncept teritorijalne kohezije uključuje socijalno-ekonomsku koheziju, okolišnu održivost, policentrični urbani sustav te teritorijalnu suradnju i upravljanje, proces poticanja kohezivnoga i uravnoteženoga teritorija neodvojiv je od politike regionalnoga i ruralnoga razvoja. Kao posebno važan čimbenik socijalno-ekonomskog razvoja i održivosti na lokalnoj razini zadrugarstvo je jedan od instrumenata ruralnoga razvoja, a na taj način i poticanja teritorijalne kohezije. Takvo njegovo značenje sve više dolazi do izražaja u novijem vremenu, što se povezuje s pomakom strateških razvojnih koncepata prema povezivanju prethodno dominantnih partikularističkih pristupa, sektorskoga i prostornoga. Taj novi pristup počiva na cjelovitom i prostorno uravnoteženom razvoju, a temelji se na posebnostima prostora i mjesta. U takvom razvojnom konceptu zadrugarstvo ima nezamjenjivu ulogu kao čimbenik održivoga razvoja na lokalnoj razini, a time i uravnoteženijega regionalnog razvoja širega prostora.

Provedena analiza utjecaja zadrugarstva na regionalni i ruralni razvoj Hrvatske umnogome potvrđuje hipoteze iz uvodnoga dijela rada.

Prvo, recentni razvoj hrvatskoga zadrugarstva karakterizira stagnirajući razvoj i neravnomjeran prostorni razmještaj. Stagnirajući razvoj očituje se iz kratkotrajna porasta broja zadruga i zadrugara, uz istovremeno opadanje broja zaposlenih i zadržanih prihoda te negativnih stopa rasta većine promatranih parametara 2015. – 2016. Neravnomjeran prostorni razvoj potkrjepljuju izrazite razlike u broju i gustoći zadruga na jediničnu površinu i broj stanovnika među hrvatskim regijama i županijama.

Drugo, zahvaljujući kumulativnom utjecaju tradicije u razvoju zadrugarstva, postojećem stupnju društveno-gospodarske razvijenosti i različitoj funkcionalnoj usmjerenosti pojedinih dijelova državnoga teritorija, u hrvatskom zadrugarstvu izrazito dominira sektor poljoprivrede i šumarstva. S osjetnom relativnom većinom zastupljen je u broju zadruga te broju zadrugara i zaposlenih u

Conclusion

Along with economic and social cohesion, territorial cohesion is one of the strategic goals of the European Union. The process of spurring cohesive and balanced territory is inseparable from regional and rural development policies, given that the concept of territorial cohesion includes socio-economic cohesion, environmental sustainability, polycentric urban system, and territorial cooperation and governance. As an especially important agent of socio-economic development and sustainability at the local level, the cooperative system is one of the instruments of rural development, and in this manner a motivator of territorial cohesion. Its significance has become ever more expressed recently, in connection with the change of strategic development concepts toward linking the previously dominant one-dimensional approaches – sectoral and spatial. This new approach is based on integral and spatially balanced development, and is based on specificities of space and place. In this kind of development concept, the cooperative system has an irreplaceable role as a factor of sustainable development at the local level, and in this way of more balanced regional development of the wider area.

The conducted analysis of the influence of the cooperative system on the regional and rural development of Croatia has largely confirmed the hypotheses from the introductory part of this paper.

First, recent development of the Croatian cooperative system has been characterised by stagnant development and imbalanced spatial distribution. Its stagnant development is visible from the short-term growth in the number of cooperatives and cooperative members, alongside concurrently falling numbers of employees and cooperative income, as well as the negative growth rate of the majority of observed parameters in the period of 2015-2016. The imbalanced spatial development is supported by expressed differences in the number and density of cooperatives by area and population among Croatian regions and counties.

Second, owing to the cumulative influence of tradition in the development of the cooperative system, the current level of socio-economic development and different functional orientation of individual parts of state territory, the agriculture and forestry sector heavily dominates the Croatian cooperative system. It is represented in the number of cooperatives and in the number of members and employees in cooperatives with a visible relative majority, while

zadrugama, dok u strukturi prihoda ima apsolutnu prevagu s natpolovičnim udjelom u ukupnim zadržnim prihodima.

Treće, zadrugarstvo je najrazvijenije u prostornim cjelinama s povoljnom resursnom osnovom za razvoj sektora poljoprivrede i šumarstva, odnosno većim mogućnostima tržišne orijentacije. To potkrjepljuju prostorne razlike u razvijenosti zadržne funkcije rada (broj zadržara i zaposlenih u zadrugama) i ostvarenim prihodima, odnosno vrijednostima bodovnog pokazatelja socijalno-ekonomske razvijenosti zadržnoga sektora. Prema bodovnom (sinteznom) pokazatelju razvijenosti zadrugarstvo je općenito razvijenije u Kontinentalnoj nego Jadranskoj Hrvatskoj, na regionalnoj razini najrazvijenije je u Južnoj Hrvatskoj (Dalmaciji), a među županijama u Splitsko-dalmatinskoj županiji. Osim ostvarenoga prihoda utjecaj zadrugarstva na regionalni razvoj očituje se i u njegovu udjelu u razvijenosti funkcije rada promatranih prostornih cjelina. Pritom se Jadranska Hrvatska ističe većim brojem zadržara i zaposlenih u zadrugama od kontinentalnoga dijela zemlje, među regijama prednjači Istočna Hrvatska, a među županijama Dubrovačko-neretvanska županija.

Četvrto, utjecaj zadrugarstva na regionalni i ruralni razvoj Hrvatske obrnuto je proporcionalan stupnju razvijenosti promatranih prostornih cjelina. Izložena teza tek je djelomično potvrđena kod regionalnoga razvoja, dok je u znatnoj mjeri potvrđena u slučaju ruralnoga razvoja. Potvrđuje ju zakonitost međuzavisnoga utjecaja stupnja zastojanja u regionalnom razvoju i funkcionalne orijentacije na zadržni sektor poljoprivrede i šumarstva, pri čemu se regije i županije s najvećim udjelom gradova i općina s indeksom razvijenosti ispod 75 % prosjeka razvijenosti Hrvatske ističu najvećom vrijednosti bodovnog pokazatelja razvijenosti toga zadržnoga sektora (Istočna Hrvatska, Vukovarsko-srijemska županija).

Izloženo omogućuje zaključak da je, unatoč skromnu doprinosu razvoju na nacionalnoj razini, suvremeno hrvatsko zadrugarstvo razmjerno relevantan čimbenik regionalnoga i ruralnoga razvoja Hrvatske. Neprihvatljive razlike u regionalnom razvoju i krizna obilježja suvremenoga društve-

within the structure of income it has absolute dominance with more than half of the share of total cooperative income.

Third, the cooperative system is most developed in areas with a favourable resource basis for the development of the agriculture and forestry sector, and better possibilities for market orientation. This is supported by spatial differences in the level of development of the cooperative labour function (number of members and employees in cooperatives) and total income, as well as in values of point indicators of socio-economic development of the cooperative sector. According to the point (synthetic) indicator of the level of development, the cooperative system is generally more developed in Continental Croatia than in Adriatic Croatia; at the regional level, it is most developed in Southern Croatia (Dalmatia), and among the counties in Split-Dalmatian County. Along with total income, the influence of the cooperative system on regional development is also visible in its share in the level of development of the labour function in the observed areas. Thereby Adriatic Croatia stands out with a larger number of members and employees in cooperatives than the continental part of the country; Eastern Croatia leads among the regions and Dubrovnik-Neretva County among the counties.

Fourth, the influence of the cooperative system on the regional and rural development of Croatia is inversely proportional to the level of development of the observed areas. The stated hypothesis has only been partially confirmed in terms of regional development, while it has in large part been confirmed in the case of rural development. This was confirmed by the pattern of interdependent influence of the level of lagging behind in regional development and functional orientation toward the cooperative sector of agriculture and forestry, whereby regions and counties with the largest share of towns and municipalities with a development index below 75% of the Croatian average stand out with the largest values of the point indicator of the level of development of this cooperative sector (Eastern Croatia, Vukovar-Srijem County).

From the stated, we can conclude that despite a humble contribution to development at the national level, the contemporary Croatian cooperative system is a relatively relevant factor of regional and rural development of Croatia. Unacceptable differences in regional development and the crisis characteristics of contemporary socio-economic

Zahvala Acknowledgement

no-gospodarskog razvoja, posebno aktualni problemi u poljoprivredi, iziskuju jače aktiviranje toga sektora s ciljem bržega razvoja ruralnih područja, kao sastavnice jačanja teritorijalne kohezije države u cjelini.

Ovaj je rad sufinancirala Hrvatska zaklada za znanost projektom 4513 (*Primjena metode scenarija u planiranju i razvoju ruralnih područja Hrvatske*, CRORURIS). Dio istraživanja proveden je i u sklopu hrvatsko-francuskoga znanstveno-istraživačkog projekta *Zadugarstvo i regionalni razvoj: komparativna analiza Francuske i Hrvatske* (program COGITO).

development, especially the current problems in agriculture, call for the need to more strongly activate this sector with the goal of faster development of rural areas, as a component of strengthening the territorial cohesion of the country as a whole.

This research has been co-financed by the Croatian Science Foundation, via project 4513 (*Croatian Rural Areas: scenario-based approach to discuss planning and development*, CRORURIS). Part of the research was undertaken also via the Croatian-French scientific research project, *Cooperatives and Regional Development: a comparative analysis of France and Croatia* (programme COGITO).

Literatura Literature

- Babić, Z., Račić, D., 2011: Zadugarstvo u Hrvatskoj: trendovi, pokazatelji i perspektiva u europskom kontekstu, *Sociologija i prostor* 49 (3), 287-311, DOI: 10.5673/sip.49.3.2.
- Dax, T., Kahila, P., 2011: Policy Perspective – The evolution of EU Rural Policy, in: *The New Rural Europe: Towards Rural Cohesion Policy* (eds. Copus, A., Hörnström, L.), Nordregio Report 2011:1, Stockholm, 87-106, <http://www.nordregio.se/Publications/Publications-2011/The-New-Rural-Europe-Towards-Rural-Cohesion-Policy/> (17. 1. 2017.).
- Faludi, A., 2009: Territorial Cohesion under the Looking Glass, Synthesis paper about the history of the concept and policy background to territorial cohesion, http://ec.europa.eu/regional_policy/archive/consultation/terco/pdf/lookingglass.pdf (17. 1. 2017.).
- Hagedorn, K., 2014: Post-socialist Farmers' Cooperatives in Central and Eastern Europe, *Annals of Public and Cooperative Economics* 85 (4), 555-577, DOI: 10.1111/apce.12051.
- Julía Igual, J. F., Meliá Martí, E., 2008: Social Economy and the Cooperative Movement in Europe: Contributions to a New Vision of Agriculture and Rural Development in the Europe of the 27, *CIRIEC-España, Revista de Economía Pública, Social y Cooperativa* 62, 147-172.
- Martinović, J., 2000: *Tla u Hrvatskoj: završni izvještaj prve inventarizacije tala*, Državna uprava za zaštitu prirode i okoliša, Zagreb.
- Mataga, Ž., 2006: Poljoprivredno zadugarstvo u Hrvatskoj i Europi, u: *Poljoprivredni zadružni priručnik*, Biblioteka „Zadružni poljoprivredni savjetnik“, Hrvatski poljoprivredni zadružni savez, Zagreb, 26-47.
- Mataga, Ž., 2014. (ur.): *150 godina poljoprivrednog zadugarstva Hrvatske*, Hrvatski poljoprivredni zadružni savez, Zagreb.
- Mataga, Ž., Papeš, D., Petak, A., 2005: Poljoprivredne zadruge u zemljama Europske unije, *Sociologija i prostor* 43 (1/167), 215-277.
- Matišić, M., Pejnović, D., 2015: Uzroci i posljedice zaostajanja Istočne Hrvatske u regionalnom razvoju Hrvatske, *Hrvatski geografski glasnik* 77 (2), 101-140.
- Medeiros, E., 2016: Territorial Cohesion: An EU concept, *European Journal of Spatial Development* 60, <http://www.nordregio.se/Global/EJSD/Refereed%20articles/refereed60.pdf> (17. 1. 2017.).
- Nedanov, A., Franić, R., Gugić, J., 2012: Analiza zadružnog zakonodavstva Republike Hrvatske, u: *Zbornik radova 47. hrvatskog i 7. međunarodnog Simpozija agronoma u Opatiji*, Sveučilište u Zagrebu, Agronomski fakultet, Zagreb, 212-216.
- Pejnović, D., 2005: Polarizacija funkcije rada kao pokazatelj razlika u regionalnom razvoju Hrvatske, u: *Zbornik radova 3. kongresa hrvatskih geografa* (ur. Toskić, A.), Hrvatsko geografsko društvo, Zagreb, 164-184.
- Pejnović, D., Kordej De Villa, Ž., 2015: Demografski resursi kao indikator i čimbenik dispariteta u regionalnom razvoju Hrvatske, *Društvena istraživanja* 24 (3), 321-343, DOI: 10.5559/di.24.3.01.
- Pejnović, D., Radeljak Kaufmann, P., Lukić, A., 2016: Razvoj i suvremena obilježja poljoprivrednog zadugarstva na prostoru Hrvatske, *Hrvatski geografski glasnik* 78 (2), 5-48, DOI: 10.21861/HGG.2016.78.02.01.
- Pešorda, L., Gregov, Z., 2015: Options to boost the development and sustainability of the Croatian economy by joining in agricultural cooperatives, in: *Challenges of Europe: Growth, competitiveness and inequality. Eleventh international conference Challenges of Europe. Proceedings* (eds. Pavić, I., Muštra, V.), Faculty of Economics, University of Split, Split, 153-169.
- Poljoprivreda i ruralni razvoj / Agriculture and Rural Development*, Europska komisija / European Commission, n. d., https://ec.europa.eu/agriculture/index_hr / https://ec.europa.eu/agriculture/index_en (31. 3. 2017.).
- Regionalna politika / Regional Policy*, Europska komisija / European Commission, n. d., http://ec.europa.eu/regional_policy/hr/policy/what/investment-policy/ / http://ec.europa.eu/regional_policy/en/policy/what/investment-policy/ (31. 3. 2017.).
- Revija ruralnog razvoja Europske unije 1*, Publikacija Europske mreže za rural-

D. Pejnović
P. Radeljak
Kaufmann
A. Lukić

Utjecaj zadrugarstva
na regionalni i
ruralni razvoj
Hrvatske

The influence of
cooperatives on
regional and rural
development of
Croatia

Izvori
Sources

Autori
Authors

- ni razvoj, 2011, <http://enrd.ec.europa.eu/enrd-static/fms/pdf/87CA4D0F-E43C-E63A-E07B-64793230804E.pdf> (31. 3. 2017.).
- Saraceno, E., 2003: Rural Development Policies and the Second Pillar of the Common Agricultural Policy, in: *Policy Vision for Sustainable Rural Economies in an Enlarged Europe*, Studies in Spatial Development 4, Akademie für Raumforschung und Landesplanung, Hannover, 197-222.
- Toskić, A., Njegač, D., 2015: Urbani sustav kao osnova upravno-teritorijalne podjele Hrvatske, u: *Nova upravno-teritorijalna organizacija Hrvatske* (ur. Barbić, J.), HAZU, Zagreb, 47-64.
- Godišnje izvješće o stanju zadržanog poduzetništva za 2016. godinu, Hrvatski centar za zadržano poduzetništvo, Zagreb.
- Odluka o razvrstavanju jedinica lokalne i područne (regionalne) samouprave prema stupnju razvijenosti, *Narodne novine* 158/2013, http://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2013_12_158_3313.html (1. 4. 2017.).
- Površina županija, Podaci Državne geodetske uprave, stanje 31.3.2011., Zagreb.
- Procjene stanovništva Republike Hrvatske u 2015. / Population Estimate of Republic of Croatia, 2015, *Priopćenje / First Release* 7.1.4., Državni zavod za statistiku / Croatian Bureau of Statistics, Zagreb.
- Ribarska zadruga Omega 3*, n. d., <http://www.rz-omega3.hr/> (23. 5. 2017.).
- Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o zadrugama, *Narodne novine* 125/2013, http://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2013_10_125_2679.html (1. 10. 2016.).
- Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o zadrugama, *Narodne novine* 76/2014, http://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2014_06_76_1415.html (1. 10. 2016.).
- Zakon o zadrugama, *Narodne novine* 34/2011, http://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2011_03_34_764.html (1. 10. 2016.).
- Zaposleni i stopa registrirane nezaposlenosti / Persons in employment and unemployment rate, *Statističke informacije / Statistical Information*, Državni zavod za statistiku / Croatian Bureau of Statistics, Zagreb, 2015.
- Zaposleni i stopa registrirane nezaposlenosti / Persons in employment and unemployment rate, *Statističke informacije / Statistical Information*, Državni zavod za statistiku / Croatian Bureau of Statistics, Zagreb, 2016.

Dane Pejnović dapejno@geog.pmf.hr
prof. dr. sc. u miru, Sveučilište u Zagrebu, Prirodoslovno-matematički fakultet, Geografski odsjek, Marulićev trg 19/II,
10 000 Zagreb, Hrvatska

Petra Radeljak Kaufmann radeljak@geog.pmf.hr
dr. sc., poslijedoktorandica, Sveučilište u Zagrebu, Prirodoslovno-matematički fakultet, Geografski odsjek, Marulićev trg 19/II,
10 000 Zagreb, Hrvatska

Aleksandar Lukić alukic@geog.pmf.hr
izv. prof. dr. sc., Sveučilište u Zagrebu, Prirodoslovno-matematički fakultet, Geografski odsjek, Marulićev trg 19/II,
10 000 Zagreb, Hrvatska